

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 19 lutego 2013 r.

Poz. 2062

UCHWAŁA Nr XXVII.143.2012

RADY GMINY W PRZYTYKU

z dnia 28 grudnia 2012 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2013-2016 dla gminy Przytyk"

Na podstawie art. 15 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 96, poz. 959 i Nr 238, poz. 2390) po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 21.12.2012r. Rada Gminy Przytyk uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2013 – 2016 dla gminy Przytyk” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

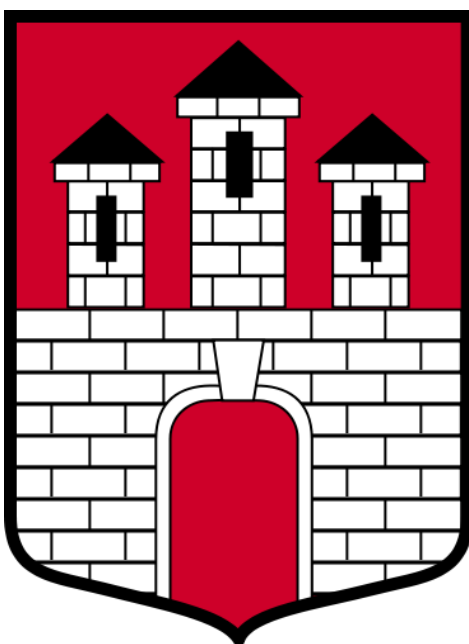
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Przytyk

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego .

Przewodniczący Rady Gminy Przytyk:
mgr inż. Sylwester Stani

Załącznik do Uchwały Nr XXVII.143.2012
Rady Gminy w Przytyku
z dnia 28 grudnia 2012 r.

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
NA LATA 2013- 2016
DLA GMINY PRZYTYP**

OPRACOWAŁ:

WÓJT GMINY PRZYTYP DARIUSZ WOŁCZYŃSKI

UZGODNIONO Z: WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW W WARSZAWIE DELEGATURA
W RADOMIU

SPIS TREŚCI

1. Wstęp
 2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
 3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury
 - 4.2. Strategiczne cele polityki województwa i powiatu w zakresie opieki nad zabytkami
 - 4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020
 - 4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2007-2013
 - 4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego
 - 4.2.4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2012-2015
 - 4.2.5. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2020 roku
 - 4.2.6. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Radomskiego 2007- 2013
 5. Strategiczne cele polityki gminy w zakresie opieki nad zabytkami
 - 5.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytyk
 - 5.2. Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Przytyk na lata 2004- 2013
 - 5.3. Plan Odnowy Miejscowości Przytyk na lata 2006- 2016
 - 5.4. Strategia Rozwoju Produktu Turystycznego Obszaru Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” na lata 2012- 2015
 6. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Przytyk
 - 6.1. Charakterystyka Gminy Przytyk
 - 6.2. Rys historyczny Gminy Przytyk
 - 6.3. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Przytyk
 - 6.3.1. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
 - 6.3.2. Zabytki ruchome
 - 6.3.3. Stanowiska archeologiczne
 - 6.3.4. Zabytki muzealne i inne
 - 6.3.5. Najważniejsze miejsca pamięci narodowej
 - 6.4. Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń
 7. Cele i kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami oraz niezbędne działania odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Przytyk
 8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami
 9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami
 10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami
- Bibliografia
- Załącznik nr 1 Wykaz zweryfikowanej Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytyk
- Załącznik nr 2 Wykaz stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie gminy Przytyk

1. WSTĘP

W rozumieniu Konwencji ONZ o ochronie światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego sporządzonej w Paryżu 16 listopada 1972 r., podpisanej przez Polskę 29 lutego 1976 r. za "dziedzictwo kulturalne" uważane są:

- zabytki: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Dziedzictwo kulturowe stanowi istotny element kształtowania świadomości i tożsamości narodowej oraz lokalnej (powiatów, gmin). W szerszym kontekście taką rolę pełni krajobraz kulturowy łączący treści przyrodnicze, widokowe, kompozycyjne, architektoniczne oraz współczesne. Obok działań związanych z gospodarką, infrastrukturą czy polityką społeczną, realizowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami mających na celu zachowanie w dobrym stanie zabytków, układów przestrzennych, zespołów zabytkowych, popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o ich znaczeniu dla historii i kultury - wpisuje się w politykę prowadzoną w sposób zrównoważony.

Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami służy przede wszystkim określeniu zasobów zabytkowych gminy, stanu zachowania i zagospodarowania oraz wskazanie wartości jakie niosą. Ponadto powinien zawierać zakres działań pozwalających wprowadzić skuteczny system ochrony dziedzictwa kulturowego, co skutkuje również określeniem zasad współpracy z urzędem konserwatorskim, lokalnymi organizacjami społecznymi oraz zasad komunikacji z lokalną społecznością (mieszkańcami, inwestorami, właścicielami zabytków), która jest głównym odbiorcą programu. Wypracowanie systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i włączenie go do strategii przestrzennej gminy przyczyni się do jej pełniejszego rozwoju, poprawy jej atrakcyjności i właściwego zarządzania dziedzictwem zgodnie ze standardami konserwatorskimi.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami nakładają na Gminę przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w Ustawy, Wójt sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Gminny Program Opieki nad Zabytkami podlega uchwaleniu przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu Wójt Gminy sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

GLÓWNE CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI OKREŚLA ART. 87 UST. 2 W/W USTAWY, TJ.:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera art. 5, art. 6 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471). Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) art. 7 ust. 1 pkt 9 Gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest **Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)**. Zgodnie z art. 3 pkt 1 zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

OCHRONIE I OPIECE, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA PODLEGAJĄ:

zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami, reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

FORMAMI OCHRONY ZABYTEKÓW SĄ:

- **wpis do rejestru zabytków,**
- **uznanie za pomnik historii,**
- **utworzenie parku kulturowego,**
- **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.**

OCHRONA ZABYTEKÓW polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska

OPIEKA NAD ZABYTEKIEM sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury

Ustawa nakłada na Gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16)
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18)
- obowiązek prowadzenia przez Wójta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4)
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71)
- prawo ubiegania się przez Gminę dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73)

- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81)
- sporządzanie przez Wójta i przyjmowanie przez Radę Gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata Wójt przedstawia sprawozdanie Radzie Gminy (art.87).

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.)
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.)
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.)
- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.)
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.) **Art. 39.**

- 1) Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.**
 - 2) Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.**
 - 3) W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.**
 - 4) Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.**
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2001 Nr 13, poz 123)

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)
- Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.)

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z późn. zm.)

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

4.1.1. KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

Ochrona i opieka nad zabytkami jest istotnym elementem polityki kulturalnej państwa. W celu stworzenia warunków niezbędnych do jej realizacji Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W dokumencie tym określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

W 2004 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przyjął harmonogram prac do opracowania Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Za zadanie priorytetowe polityki Państwa w dziedzinie ochrony zabytków uznano stworzenie mechanizmów pozwalających na dostosowanie tej sfery życia do warunków gospodarki rynkowej w celu zapewnienia pełnej ochrony narodowego dorobku kulturowego oraz wskazaniu możliwości zasad funkcjonowania ochrony zabytków w zjednoczonej Europie.

Celem programu jest wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W związku z tym stworzono wykładnię porządkową ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich.

- Zasada Primum non nocere
- Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych)
- Zasady niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych)
- Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to i tylko to co na oryginał działa niszcząco
- Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji
- Zasada odwracalności metod i materiałów
- Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W trakcie prac nad programem przyjęto poniżej podane tezy dotyczące jego zakresu:

- Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami, ocena stanu zabytków ruchomych i nieruchomych, pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa, ocena stan służb konserwatorskich, opieki nad zabytkami oraz uregulowań prawnych.
- Działania o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, polityką przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
- System finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
- Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania: dokumentowanie, monitorowanie, ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
- Kształcenie i edukacja, kształcenie specjalistyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.
- Współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca z obszarze Europy Środkowej.

4.1.2. NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 r., jego przedłużenie czyli „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 przyjęto w 2005 roku. Powyższe dokumenty służą wdrożeniu Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego.”

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013, obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia związane z funkcjonowaniem kultury. W ramach prac nad Dokumentem określono nową misję, którą w ramach przedstawionych założeń do strategii, wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy.

Misją tą jest: *Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.*

Omawiany dokument wśród najważniejszych celów strategicznych państwa w zakresie ochrony zabytków wymienia:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej,
- ograniczenie uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały określone następująco:

- Państwo powinno realizować zadania z zakresu kultury poprzez działania Ministra Kultury oraz działania jednostek samorządu terytorialnego.
- Wydatki publiczne na kulturę w Polsce powinny wzrosnąć.
- Minister Kultury realizuje zadania własne poprzez narodowe programy kultury, narodowe instytucje kultury, placówki badawczo-rozwojowe, wyspecjalizowane instytucje typu arm's length oraz zlecanie zadań instytucjom samorządowym i pozarządowym.
- Budżet Ministra Kultury powinien być adekwatny do nowych działań. Ze względu na ograniczenia budżetu państwa winno poszukiwać się pozabudżetowych środków finansujących kulturę. W tym celu proponuje się uzupełnienie istniejącego modelu finansowania kultury o rozwiązania stosowane w Europie, tworzące fundusze celowe dla realizacji polityk w poszczególnych obszarach kultury.
- Państwo, w tym Minister Kultury, powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach.
- Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach.
- Zwiększyć powinna się społeczna partycypacja w sferze odpowiedzialności za kulturę, m.in. poprzez uspołecznienie decyzji podejmowanych w sferze kultury w regionach (lokalne strategie kulturalne, społeczne ciała opiniujące funkcjonowanie instytucji kultury). Wzrosnąć powinna również rola organizacji pozarządowych, poprzez równouprawnienie ich w dostępie do środków publicznych na zadania w sferze kultury.
- Unowocześnienie procesu zarządzania sferą kultury i usług kulturalnych.
- Wszystkie zaplanowane działania zaprogramowane w strategii powinny być dostępne dla mniejszości narodowych oraz instytucji prowadzonych przez te społeczności w celu pielęgnowania różnorodności kulturowej i ich tradycji jako dorobku polskiej kultury.
- Rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów jest podstawą dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących (i działających na ich rzecz) elementy dziedzictwa kulturowego, aktywność instytucji kultury oraz skoncentrowane wokół tych instytucji przemysły kultury.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 są:

- promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
- ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,
- rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
- wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,

- stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.
- Zwiększenie samodzielności instytucji kultury, także w znaczeniu ekonomicznym oraz wyposażenie ich w odpowiednie narzędzia finansowe, wpłynie pozytywnie na ich efektywność i konkurencyjność na rynku usług kulturalnych oraz na samodzielność programową.
- Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).
- W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i jednostki samorządu i instytucji kultury powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały poddane publicznej dyskusji z udziałem przedstawicieli środowisk twórczych, jednostek samorządu terytorialnego i partnerów społecznych. Strategia została uzupełniona o wnioski z tej dyskusji i zostanie przedstawiona do zatwierdzenia przez Radę Ministrów jako program działań na lata 2004–2013. Strategia zawiera działania instytucjonalne, organizacyjne, prawne, finansowe i kontrolne, wraz ze wskazaniem jednostek odpowiedzialnych za realizację tych zadań oraz potrzeb finansowych Ministra Kultury do realizacji strategii i źródła ewentualnego pochodzenia pozostałych środków. Integralną częścią strategii są narodowe programy kultury: „Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki”, „Rozwój instytucji artystycznych na lata 2004-2013”, „Wspieranie debiutów i rozwój szkół artystycznych Maestria na lata 2004-2013” oraz „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”.

4.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI WOJEWÓDZTWA I POWIATU W ZAKRESIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

4.2.1. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DO ROKU 2020.

Strategia rozwoju województwa, stanowi główne narzędzie polityki regionalnej wytycza kierunki i cele działań podejmowanych przez władze województwa, a ich zakres w istotny sposób determinuje procesy rozwojowe regionu. Jest też ważnym punktem odniesienia dla powstających na poziomie województwa dokumentów programowych i planistycznych, w tym regionalnego programu operacyjnego, strategii sektorowych, programów, planów i działań.

Dotychczasowa Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego, została uchwalona w 2001 roku. Aktualizacji dokumentu dokonano w dniu 29.05.2006 r. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego wyznacza perspektywę rozwoju regionu do 2020 r.

Dążenia i aspiracje władz województwa określa misja strategiczna:

„Mazowsze jako najbardziej rozwinięty gospodarczo region w Polsce podejmuje uczestnictwo w rywalizacji z innymi rozwiniętymi regionami, poprzez eliminowanie dysproporcji rozwojowych, rozwój nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy oraz zapewnienie mieszkańcom Mazowsza optymalnych warunków do rozwoju jednostki, rodziny, jak i całej społeczności, przy jednoczesnym zachowaniu spójnego i zrównoważonego rozwoju.” Uszczegółowienie jej istoty zawierają poszczególne cele Strategii, wyznaczające najistotniejsze kierunki działań.

Zamierzeniami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego w zakresie kultury i turystyki są promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionu a także kreowanie i promocja jego produktu.

Celem działań promocyjnych jest budowanie trwałego i stabilnego wizerunku Mazowsza, którego dynamiczny rozwój oparty jest na wysokich walorach kulturowych materialnych i niematerialnych oraz przyrodniczych.

Wymiernym efektem prowadzonej promocji będzie, zwiększenie wartości turystycznych regionu oraz aktywizacja obszarów wiejskich.

W tym celu podjęte zostaną następujące działania:

- wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie,
- rewitalizacja zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych,
- wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych,
- rozwój sieci szlaków turystycznych w obrębie województwa mazowieckiego, w tym sieci dróg o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych oraz ich włączenie do sieci w sąsiednich województwach,

Główne zamierzenia strategiczne dotyczące turystyki i kultury obejmują:

- promowanie turystyki i sportów wodnych poprzez wyznaczanie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej,
- rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej,
- utworzenie, we współpracy z samorządami lokalnymi, regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie,
- tworzenie dogodnych warunków do rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja,
- promocja wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki,
- promowanie bogactwa Kampinoskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, unikalnych tradycji: kurpiowskich, łowickich, podlaskich, kołbielskich oraz innych, czemu służyć będą organizowane wystawy twórczości regionalnej,
- wspieranie inicjatyw mających na celu promocję działalności sprzyjającej integracji Mazowsza, jako regionu o bogatej historii, wartościach przyrodniczych i wyrazistej tożsamości,
- wspieranie działalności Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli, które umożliwia efektywną promocję Mazowsza w Unii Europejskiej,
- zorganizowanie Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacji turystycznych,
- powołanie Centrum Folklorystycznego skupiającego najciekawsze i unikalne wytwory kultur regionalnych,
- wydawanie publikacji promocyjnych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku regionu w mediach

Kształtowanie tożsamości regionu oraz kreowanie i promocja jego produktu regionalnego, w założeniach strategii przyczyni się do budowania i wzmacniania tożsamości, atrakcyjności i promocji regionu w wymiarze krajowym i europejskim.

W związku z tym zostaną podjęte następujące działania polegające na:

- utworzenie instytucjonalnych ram, np. za pomocą regionalnego systemu certyfikacji, dla wspierania rozwoju marek regionalnych (np. tradycyjnych produktów żywnościowych czy produktów turystycznych),
- wspieraniu organizacji i stowarzyszeń regionalnych i lokalnych, które nie tylko kultywują wartości tradycyjne, ale również kreują aktywne postawy społeczne, lokalny patriotyzm, a także integrują społeczności lokalne w dostosowywaniu się do nowych warunków społeczno-gospodarczych,
- ochronie i promocji, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położonej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast,

- promocji unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem,
- wspieraniu rozwoju dziedzin nauki, w tym humanistycznych, mających istotny wpływ na zachowanie i popularyzację dziedzictwa kulturowo-historycznego Mazowsza,
- kreowaniu regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej,
- pielęgnowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji i zwyczajów, znajomości historii regionu,
- wprowadzeniu zintegrowanego systemu informacji kulturalnej, promującego dziedzictwo kulturowe i tradycję, funkcjonującego jako portal internetowy, dzięki któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych, wystawach, targach regionalnych, krajowych i zagranicznych promujących Mazowsze,
- promocji odrębności historyczno-kulturowej Mazowsza, nurtów kultury ludowej i wysokiej, dążąc do zahamowania pogłębiającej się dysproporcji między nimi poprzez aktywne wsparcie ośrodków i środowisk lokalnych, a także poprawę dostępu do kultury skupionej w Warszawie dla ludności spoza stolicy,
- organizowaniu okolicznościowych i stałych imprez lokalnych (targów, festiwali, konkursów),
- podjęciu szerszych działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich,
- prezentowaniu szerokiej oferty związanej z kulturą regionu (obrzędy, rękodzieło, tradycje, kapele i zespoły folklorystyczne) oraz opracowanie katalogu ofert produktów regionalnych,
- ekspozycji regionalnych produktów ekologicznych i turystycznych, uwzględniających lokalne tradycje (przykładowo palmy kurpiowskie, wycinanki kołbielskie, czy strój łowicki), związanych z krajobrazem (wierzba, bocian) lub kulturą (Chopin i Żelazowa Wola),
- upowszechnianiu wiedzy o regionie poprzez organizowanie seminariów, debat, dyskusji oraz imprez

4.2.2. REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO NA LATA 2007- 2013.

Priorytet VI: Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji.

Cel główny: Wzrost znaczenia turystyki jako czynnika stymulującego rozwój społeczno - gospodarczy regionu.

Cel szczegółowy:

Poprawa oferty kulturalnej i wzrost dostępności kultury.

Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Rozwój infrastruktury kulturalnej.

W dokumencie tym zwrócono uwagę na powiązanie dziedzictwa kulturowego z turystyką oraz nowoczesnymi mediami, które mogą pomóc w rozwoju turystyki kulturowej(tworzenie szlaków turystycznych w oparciu o zrewitalizowane zabytki, tworzenie baz informacji internetowej, centrów informacji turystycznej

4.2.3. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa stanowi podstawowy dokument wyznaczający cele i kierunki rozwoju regionu w układzie przestrzennym. Dokument zawiera uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju województwa mazowieckiego, cele oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego, w tym inwestycje celu publicznego o charakterze ponadregionalnym. Aktualnie obowiązujący plan zagospodarowania przestrzennego przyjęty został uchwałą Sejmiku Województwa Mazowieckiego w dniu 7 czerwca 2004r.

Plan zagospodarowania przestrzennego stanowi wykładnię polityki przestrzennej województwa. Podstawowym celem tej polityki jest stworzenie warunków do osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju poprawy życia oraz zwiększenia konkurencyjności regionu.

Głównym celem planu jest określenie polityki przestrzennej Mazowsza polegającej na ustaleniu zasad organizacji struktury przestrzennej województwa w zakresie: podstawowych elementów sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury technicznej i społecznej, wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Celem polityki planu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza. Polityka ta jest adresowana przede wszystkim do rejonów miast i miejscowości charakteryzujących się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną i zabytkowymi obiektami architektonicznymi. Efektem tej polityki jest postulat objęcia ochroną prawną cennych krajobrazów kulturowych; krajobrazu kulturowego wsi i małych miast; zespołów budownictwa drewnianego; ośrodki tożsamości regionu; układów ruralistycznych i urbanistycznych; miejsc pamięci narodowej.

W sferze kultury niematerialnej polityka województwa będzie realizowana przez: propagowanie wiedzy o regionie i małych ojczyznach; pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie tożsamości ludowej; promowanie walorów kulturowych regionu oraz regionalnego folkloru poprzez różne formy organizacji imprez folklorystyczno-kulturowych oraz informowanie w mediach i wydawnictwach docierających do szerokiej rzeszy odbiorców; edukację w zakresie historii regionu i jego tożsamości kulturowej; wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększenia możliwości edukacyjnych zapoznania się z dorobkiem kultury regionalnej i spuścizny kulturowej

4.2.4. WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2012-2015.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 opracował Zespół powołany przez Marszałka Województwa Mazowieckiego Zarządzeniami nr 43/11 i 98/11. Dokument został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 42/12 z dnia 12.03.2012 r.

Założeniem strategicznym programu jest: ***Zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawa budowania tożsamości kulturowej regionu i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa dla rozwoju regionu***

W ramach programu określono cztery cele operacyjne, oraz szereg konkretnych zadań przypisanych poszczególnym działaniom.

Cele operacyjne i kierunki działań:

1) Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu

- ochrona zabytków ruchomych,
- ochrona zabytków nieruchomych,
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona, dokumentacja i popularyzacja zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu (najcenniejszych i charakterystycznych),
- ochrona i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe, w tym komponowanych ciągów zieleni,
- kształtowanie i ochrona przestrzeni historycznych miast i wsi,
- rewitalizacja historycznych ośrodków życia kulturalnego,
- pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego,
- popularyzacja i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa

2) kształtowanie tożsamości regionalnej.

- utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej,
- kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa,

- krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób,
- wykorzystanie pamięci historycznej i zasobów dziedzictwa do integracji mieszkańców i stymulowania rozwoju - tworzenie przestrzennych ciągów inicjatyw,
- kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (w ramach pasm turystyczno-kulturowych oraz wskazanych w PZPWM),
- promocja walorów kulturowych regionu.

3) wzrost społecznej akceptacji dla zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

- stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań,
- edukacja społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami,
- stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu

4) efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.

- wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi,
- stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego,
- kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych,
- kreowanie produktów turystyki kulturowej w parciu o tradycje historyczne,
- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych,
- adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych,
- propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego.

4.2.5 STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POWIATU RADOMSKIEGO DO 2020 R.

W dokumencie tym wymienia się obok walorów gospodarczych, dot. położenia geograficznego oraz warunków inwestycyjnych, również walory dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Wskazuje się na wiele zabytków: pałaców, dworów, kościołów i innych. Natomiast słabą stroną w tym zakresie jest niski poziom informacji turystycznej, uwzględniającej ciekawe miejsca w powiecie radomskim. Została określona główna misja rozwoju powiatu:

Powiat radomski to obszar zrównoważonego rozwoju, zapewniający stałą poprawę jakości życia mieszkańców, chroniący zasoby środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, wspierający dalszy rozwój funkcji osadniczej, gospodarczej i turystyczno- rekreacyjnej. Jednym z celów operacyjnych jest poprawa infrastruktury turystycznej: w tym rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych oraz lokalnych pomników historii.

4.2.6. PLAN ROZWOJU LOKALNEGO POWIATU RADOMSKIEGO 2007-2013.

Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Radomskiego zatwierdzony w 2007 r. ukazuje aktualną sytuację powiatu radomskiego w zakresie środowiska naturalnego, zagospodarowania przestrzennego, gospodarki, sfery społecznej oraz dziedzictwa kulturowego. Omawia główne zadania stojące przed samorządem ustala ich hierarchię, omawia rodzaje inwestycji i rozwiązań oraz źródła ich finansowania.

Opracowanie ma posłużyć możliwie szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu rozwoju, wyodrębnieniu uwarunkowań sprzyjających rozwojowi, bądź też rozwój ograniczających, określeniu mocnych i słabych stron powiatu. Wśród problemów występujących na obszarze dziedzictwa kulturowego dokument wymienia m.in. niedoinwestowanie w obiekty kulturowe oraz brak spójnego, regionalnego systemu obszarów chronionych.

Warunkami sprzyjającymi poprawie sytuacji w powiecie są m.in. promowanie walorów turystycznych krajobrazowych, zabytkowych i historycznych oraz wyznaczenie terenów na działalność turystyczną

5. STRATEGICZNE CELE POLITYKI GMINY W ZAKRESIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI

5.1 STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY PRZYTYK

Ważnym elementem w kształtowaniu przestrzennym gminy jest jego środowisko kulturowe oparte przede wszystkim na cennych zasobach przyrodniczo- krajobrazowych (dolina Radomki) oraz wkomponowanymi w tę przestrzeń: parków wiejskich, pomników przyrody, miejsc pamięci oraz wielokulturowych stanowisk archeologicznych. Zwraca się uwagę na negatywne skutki budowy zbiornika wodnego w Domaniowie odnośnie środowiska przyrodniczego.

Została opisana dokładnie historia Przytyka, po czym wymieniono dobra kultury objęte ochroną:

- zespół dworski z XIX w. w miejscowości Oblas, dec. nr 135/A/82
- kościół parafialny z XX w. w Przytyku, nr dec. 370/A/88
- cmentarz żydowski z XIII w. w Przytyku (pow. ok. 0, 5 ha), nr dec. 404/A/89
- kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca we Wrzosie, dec. nr 187/A/82
- kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny we Wrzeszczowie, dec. nr 363/A/87
- park zabytkowy w Zameczku (pow. 4, 5 ha) z dworem z XIX w. i pomnikowym drzewem- dębem szypułkowym, dec. nr 206/A/83

Zostały też wymienione inne dobra kultury:

- park w Oblasie, (pow. 4,5 ha) z dworem i pomnikowym dębem,
- park w Krzyszkowicach, (pow. 4,60 ha) z okazałymi drzewami i krzewami.
- cmentarz katolicki w Przytyku,
- cmentarz katolicki we Wrzosowie
- cmentarz katolicki we Wrzeszczowie

i miejsca pamięci:

- obelisk ku czci poległym pod Wirem w 1863 r. we Wrzosowie
- mogiły żołnierskie z lat 1939- 45 w Przytyku
- płyta w miejscu egzekucji 12 Polaków w Oblasie
- płyta w miejscu egzekucji w Stefankowie

Dodano również informacje o stanowiskach archeologicznych: ok. 129 stanowisk.

W szansach dot. rozwoju przestrzennego gminy Przytyk w zakresie sfery kulturowej określono:

- ukształtowana historycznie tożsamość gminy oraz osadnictwo tych terenów, potwierdzone zabytkowym układem przestrzennym miejscowości Przytyk postulowanym do objęcia ścisłą strefą ochrony konserwatorskiej oraz występowaniem ponad 100 udokumentowanych stanowisk archeologicznych

- występowanie dóbr kultury, w tym obiektów wpisanych do Centralnego Rejestru Decyzji Konserwatora Zabytków w Przytyku, Wrzeszczowie, Wrzosie, Oblasie, Zameczku

Następnie przedstawiono cele w zakresie zachowania wartości środowiskowych i kulturowych:

zachowanie w dobrej kondycji wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez:

- ochronę, rewaloryzację, modernizację środowiska kulturowego założeń parkowych i krajobrazu otwartego,
- kształtowanie współczesnej zabudowy wsi w nawiązaniu do tradycji,
- przywrócenie cech historycznych układu małomiasteczkowego rynku w Przytyku,
- zachowanie naturalnych cech krajobrazu oraz kształtowanie jego harmonijnego obrazu,
- opracowanie i aktualizacja studiów historyczno- konserwatorskich zabytkowych układów urbanistycznych dla miejscowości Przytyk.

W kierunkach zasadach polityki przestrzennego zagospodarowania przestrzennego wymieniono przede wszystkim najcenniejsze obiekty zabytkowe (patrz wyżej) i ułożono postulat o objęcie ochroną prostokątnego XIX – wiecznego układu przestrzennego rynku w Przytyku

5.2 PLAN ROZWOJU LOKALNEGO GMINY PRZYTYP NA LATA 2004- 2013

W dokumencie wskazano najważniejsze obiekty dziedzictwa kulturowego, z podziałem na:

- obiekty podworskie i parki wiejskie,
- obiekty sakralne i cmentarze.

Do pierwszej kategorii należą: zespół dworski z XIX wieku w miejscowości Oblas, park zabytkowy w Zameczku z dworem z XIX wieku; obiekty te posiadają właścicieli. Do drugiej kategorii należą: kościół parafialny z XX wieku w Przytyku, kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca we Wrzosie, kościół parafialny p.w. św. Magdaleny we Wrzeszczowie, cmentarz żydowski z XVIII wieku w Przytyku. Obiekty są w zarządzie kościoła katolickiego. Jedynym obiektem, który nie ma zarządu jest cmentarz żydowski w Przytyku.

Wśród zadań wymieniono działania mające na celu poprawy stanu środowiska kulturowego. Utrzymywanie układu przestrzennego miejscowości Przytyk jako układu zabytkowego oraz sprawowania nadzoru nad obiektami wpisanymi do Centralnego Rejestru decyzją Konserwatora Zabytków: w Przytyku, Wrzeszczowie, Wrzosie, Oblasie i Zameczku.

5.3 PLAN ODNOWY MIEJSCOWOŚCI PRZYTYP NA LATA 2006- 2016

W rozdziale 2 przeprowadzona została inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości. W pierwszym rzędzie, w podrozdziale 2.1 opisane zostało dziedzictwo kulturowe Przytyka. Zabytki i miejsca zabytkowe zostały podzielone na dwie kategorie:

- obiekty podworskie i parki wiejskie
- obiekty sakralne i cmentarze

Wymienione zostały najważniejsze obiekty:

- Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku, 1932- 36, proj. Stefan Szyller, z malowidłem Jana Henryka Rozena w prezbiterium „Znalezienie Krzyża Świętego
- cmentarz żydowski z zachowanymi ok. 30 macewami,
- park pałacowy w Zameczku (dawny Ostrów), z pałacem z poł. XIX w. proj. M. Lanciego. W parku znajduje się objęty ochroną dąb szypułkowy.
- Kościół pw. św. Wawrzyńca we Wrzosie, najstarszy zabytek w gminie Przytyk, wybudowany w 1420 r. Z tej parafii z miejscowości Potkanna pochodził ks. Władysław Paciak (1903- 1983)- najwybitniejszy z radomskich malarzy okresu powojennego. We wrzosie znajduje się wiele cennych nagrobków oraz pomnik ku czci powstańców bitwy pod Wirem w 1863 r.

- Kościół pw. św. Marii Magdaleny we Wrzeszczowie. Oprócz zabytkowego kościoła na cmentarzu parafialnym zachowało się wiele historycznych nagrobków
- kapliczka w Glinicach, wybudowana w 1863 r. przez dziedziczkę Wrzeszczowa, w 2004 r. wyremontowana.

W tym podrozdziale zwrócono uwagę na walory krajobrazowe doliny Dobrzycy oraz na przeprowadzone w 2005 r. działania w ramach programu „Działaj lokalnie IV”. Udało się zewidencjonować kapliczki, krzyże z terenu gminy (ok. 130 obiektów).

W kolejnym podrozdziale 2.2 omówiono zasoby przyrodnicze, które wraz z dziedzictwem kulturowym tworzą w gminie charakterystyczny krajobraz kulturowy. Główne wartościowe tereny przyrodnicze: to w/w dolina Dobrzycy, dolina Radomki, parki we Wrzeszczowie, Zameczku, Oblasie, Kryszkowicach, pomniki przyrody: we Wrzeszczowie, Oblasie i zameczku. Nowym elementem w krajobrazie jest zbiornik wodny rekreacyjny w Domaniowie.

W planowanych przedsięwzięciach nie znalazły się zapisy dotyczące zasobów zabytkowych. Nacisk został położony na przebudowę głównych ulic Przytyk, rozbudowę infrastruktury w tym turystyczno- rekreacyjnej.

5.4. STRATEGIA ROZWOJU PRODUKTU TURYSTYCZNEGO OBSZARU LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „RAZEM DLA RADOMKI” NA LATA 2010- 2015

W dokumencie przedstawione są charakterystyki gmin: Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew. Nacisk kładziony jest na wskazanie walorów przyrodniczych (także użytków ekologicznych), atrakcji turystycznych, miejsc historycznych i kulturowych. W gminie Przytyk wymienione zostały jako najważniejsze :

- studnia „Pępek Europy” w Przytyku
- cmentarz żydowski w Przytyku,
- kościół parafialny w Przytyku
- zespół dworsko- parkowy w Zameczku, dawnym Ostrowie,
- pozostałości dawnego założenia obronnego i dworu,
- kościół parafialny we Wrzeszczowie oraz dwór,
- zespół dworsko- parkowy w Oblasie,
- kościół parafialny we Wrzosie- najstarszy zabytek w gminie Przytyk,
- pozostałości dawnego dworu obronnego i stanowisko archeologiczne kultury łużyckiej.
- Kapliczka w Glinicach z 1863 r. i krzyż z 1842 r. w Przytyku.

Podkreślono ważną rolę w dokumentowaniu i promowaniu historii i tradycji w gminie- izby regionalnej w szkole w Przytyku. Gminę promują duże imprezy: Ogólnopolskie Dni Papryki w Przytyku i wiele wydarzeń nad zalewem w Domaniowie tj. Mistrzostwa polski w wędkarstwie. Opisane zostały szlaki turystyczne: rowerowe i dydaktyczne m.in. :

- Przyrodnicza Ścieżka Dydaktyczna- „Dolina Rzeki Radomki”. Biegnie w pobliżu zespołu w Zameczku, cmentarza żydowskiego w Przytyku

W dokumencie wskazano na jednolitość obszaru: teren płaski, rolniczy, rzeka Radomka, duże zgrupowanie zabytków, czyste powietrze, dobre powiązania komunikacyjne, brak przemysłu. Do słabych stron obszaru należy przede wszystkim: brak lokalnych tradycji budownictwa, niewielki zakres badań archeologicznych, niewielka liczba wartościowych okazów przyrodniczych objętych ochroną, zły stan założeń dworsko (pałacowo)- parkowych. Priorytetem strategii jest stworzenie zintegrowanego produktu turystycznego obejmujący szeroki zakres atrakcji i mniejszych produktów tj. szlaki tematyczne (szlak grodzisk, szlak muzealny, szlaki konne) czy turystyka wodna w oparciu o zalew domaniowski.

6. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY PRZYTYK

6.1. CHARAKTERYSTYKA GMINY PRZYTYK

Gmina Przytyk położona jest w powiecie radomskim, w południowej części województwa mazowieckiego. Zajmuje obszar 13 412 ha, zamieszkały przez ponad 7 181 mieszkańców w 26 sołectwach. Gmina Przytyk sąsiaduje z gminami: Radzanów, Stara Błotnica, Zakrzew, Wolanów, Wieniawa, Potworów i jest położona w odległości 17 km od Radomia. Obecnie przez Przytyk przebiega droga wojewódzka nr 740 Radom–Potworów, a także droga wojewódzka nr 732 Przytyk–Gózd oraz drogi powiatowe Jedlińsk- Przytyk – Wieniawa, Przytyk – Wawrzyszów, Przytyk – Korzuchów. Najważniejsze miejscowości gminy to Przytyk, Podgajek, Wrzos, Wrzeszczów, Oblas.

Obszar gminy położony jest w obrębie Nizy Środkowopolskiego ukształtowanego w okresie zlodowaceń pleistocenских. Rzeźba terenu ukształtowana została w wyniku erozji lodowca skandynawskiego w okresie zlodowacenia środkowopolskiego. Jest to teren płaski, rozcięty doliną rzeki Radomki i jej dopływów opadający w kierunku północnym. Najniżej położone tereny znajdują się w północno-wschodniej części gminy i osiągają 141,3 m n.p.m. w dolinie Radomki. Maksymalne wysokości występują w rejonie Żmijkowa i wynoszą 196,4 m n.p.m. (południowa część gminy). Powierzchnia terenu urozmaicona jest płaskodennymi, łagodnie wciętymi dolinami rzek oraz niewysokimi pagórami ozów i wydm o wysokościach względnych do 15 m. Dolina rzeki Radomki osiągająca szerokość 1 km przecina teren gminy z południowego zachodu na północny wschód. Lasy gminy Przytyk zajmują 1829 ha, co stanowi 14% powierzchni gminy. Większe kompleksy leśne występują w południowej części gminy koło Oblasu, Stefanowa, Wólki Domaniowskiej i Babiej Góry. Spotkać tu można różne typy siedliskowe. Największe pod względem różnorodności typy siedliskowe lasów występują na wschód i zachód od Oblasu. W dolinie Dobrzycy znajduje się dobrze zachowany fragment typowego olsu, miejscami olsu jesionowego. W kompleksie leśnym położonym między Oblasem a Zakrzewską Wolą, znajduje się malowniczy fragment lasu mieszanego świeżego typu grądu. W gminie zlokalizowane są 3 pomniki przyrody (w parkach zabytkowych we Wrzeszczowie, Zameczku i Oblasie) i 7 użytków ekologicznych o pow. powyżej 15 ha.

Gmina Przytyk jest typową gminą o charakterze rolniczym. Głównie występują uprawy owoców i warzyw, w tym przede wszystkim papryki pod osłonami, i produkcję zwierzęcą (chów trzody chlewnej, bydła i drobiu). Potencjalne warunki dla szybkiego rozwoju funkcji wypoczynkowej gminy związane są z wybudowanym zbiornikiem wodnym „Domaniów” na rzece Radomce (gminy Przytyk, Wieniawa, Wolanów) z powierzchnią lustra wody 475 ha oraz zachowanym zabytkiem i pomnikiem przyrody związanym z ciekawą historią osadnictwa na terenie gminy. Wielofunkcyjność największego w subregionie radomskim zbiornika wodnego z możliwością rozwoju różnorodnych form wypoczynku (wypoczynek sobotnio-niedzielnny i codzienny, dłuższe pobyty dzieci i młodzieży, sporty wodne). Przez teren gminy biegnie kilka szlaków rowerowych, które obejmują najciekawsze miejsca przyrodnicze i kulturowe.

6.2. RYS HISTORYCZNY GMINY

Przytyk lokowany był dwukrotnie i od momentu powstania był miastem prywatnym. Należał do Podlódowskich herbu Janina do 1731 roku. Nie ma dokumentów źródłowych potwierdzających pierwszą lokację miasta w I połowie XIV wieku. Druga lokacja miasta nastąpiła przed 1488 rokiem, co w dużym stopniu zawdzięczało dworzaninowi Kazimierza Jagiellończyka, Janowi Podlódowskiemu, właścicielowi dóbr przytyckich i kasztelanowi radomskiemu (1460). Otrzymało przywilej organizowania dwóch dorocznych jarmarków i cotygodniowych targów w dni poniedziałkowe. Przywilej ten został nadany przez króla Kazimierza Jagiellończyka na sejmie w Radomiu. Rozkwit zawdzięczało dogodnemu położeniu na skrzyżowaniu dwóch najważniejszych szlaków handlowych Korony Traktu Królewskiego z Traktem Wielkopolskim. Z tym wiąże się określenie „Pepek Europy” wyznaczony dzisiaj przez studnię w rynku przytyckim. W XV wieku powstała w Przytyku parafia. W okresie panowania Kazimierza Jagiellończyka Przytyk był siedzibą rodową Podlódowskich. Na początku XVI wieku Przytyk posiadał drewniany kościół parafialny p.w. św. Ducha i św. Krzyża. W 1507 roku nastąpił dział majątkowy wśród Podlódowskich. Połowę miasta otrzymał Jan a druga jego brat, Hieronim wraz z dworem zwanym Ostrów (obecnie Zameczek). W 1508 miastem roku rodzina Podlódowskich była dziedzicami Przytyka, Studzienic, Woli Zakrzewskiej, Oblasu, Sukowa, Sukowskiej Woli, Jarosławic, Cerekwi, Zakrzewa. Rejestry poborowe z lat 1510-1540 wymieniają

Przytyk wśród miast powiatu radomskiego. Około połowy XVI wieku Podlodowscy przyjęli kalwinizm i wskutek tego wszystkie kościoły w których mieli prawo patronatu zamienione zostały na zbory. W 1511 roku Paweł Podlodowski uzyskał od Zygmunta Augusta potwierdzenie przywilejów targowych nadanych przez Kazimierza Jagiellończyka. W 1570 roku w wyniku małżeństwa Doroty Podlodowskiej z Przytyka i Jana Kochanowskiego w części miasto stało się na długie lata własnością rodową Kochanowskich. W początkach XVII wieku Podlodowscy wrócili do katolicyzmu i postawili w Przytyku, na miejscu poprzedniego, nowy kościół drewniany. 3 lipca 1607 roku w Przytyku przebywał Zygmunt III Waza przed bitwą pod Guzowem. Od XVII wieku rozwijało się tu osadnictwo żydowskie. Rozwój miasta w XVII stuleciu, mimo zniszczeń wojennych zagwarantowany został dzięki nadaniu przywilejów cechowych przez Jana Kazimierza wydanych 8 czerwca 1667 roku. Ostatni przywilej targowy ułatwiający handel i umożliwiający bogacenie się miasta nadał 5 sierpnia 1777 roku Stanisław August Poniatowski. Najdotkliwsze straty miasto poniosło w czasie wojen szwedzkich w latach 1655-1660. W czasie wojny północnej 19 lipca 1704 przez Przytyk przetaczały się wojska Karola XII popierające Augustowi II Sasa przeciwko Stanisławowi Leszczyńskiemu. Podczas Konfederacji Radomskiej w 1767 roku w Przytyku stacjonowały wojska rosyjskie pod dowództwem Karola Radziwiłła. Niszczony wojnami w XVII wieku i ogromnym pożarem w 1795 roku, Przytyk stracił na znaczeniu. Jeszcze większy miał miejsce w 1820 roku. W tym roku miasto miało 986 mieszkańców, 2 domy murowane, 91 drewnianych. W 1835 roku Kochanowscy, za udział w Powstaniu Listopadowym, utracili własnościowe prawa do miasta. Kolejnym ciosem była budowa w 1834 roku szosy od Szydłowca przez Radom do Białobrzegów. Wówczas to dotychczasowy transport przeniósł się na nową drogę. W 1840 roku Przytyk kupił adwokat radomski Łukasz Pióro. Miasteczko liczyło wtedy 110 domów mieszkalnych. Znajdowały się tu dwa mosty a szosa została zbudowana w 1854 roku. Ukazem carskim z 29 października 1869 roku miasto Przytyk zostało przemianowane na osadę i straciło prawa miejskie w wyniku represyjnej polityki cara Aleksandra II. Pożar, który wybuchł w 1895 roku zniszczył w Przytyku 169 domów. Na początku XX wieku rozwijało się tu bardzo silnie osadnictwo żydowskie. Żydzi stanowili ponad 80% ogółu mieszkańców Przytyka. Istniała tutaj w omawianym okresie szkoła początkowa, urząd gminy, sąd gminny oraz poczta. W początkach I wojny światowej miasto było widownią przemarszu wojsk niemieckich, rosyjskich i austriackich. 9 marca 1936 roku doszło do starć ulicznych zwanych pogromem Żydów. W czasie II wojny światowej Przytyk znajdował się w centrum poligonu Luftwaffe. W ramach Akcji Reinhard Niemcy wysiedlili około 2700 żydów do gett w Szydłowcu i Przysusze. Rozebrano wszystkie budynki oprócz kościoła. Po wojnie miejscowość się odbudowała.

Administracyjnie do 1870 r. funkcjonowała gmina Podgajek w Guberni Radomskiej. Siedzibą gminy był Podgajek. W 1870 roku po przyłączeniu Przytyka, zniesionego miasta, gmina została przemianowana na gminę Przytyk.

Miejscowości gminne:

Zameczek

Od XIV wieku gniazdo rodowe Podlodowskich zwanej dawniej Ostrowiem. Położone na wyspie na rzece Radomce zwanej dawniej Radomierzą. Nazwa Zameczek pochodzi od wybudowanego na niej zamku lub dworu obronnego, który stał się siedzibą rodziny. Usytuowany na południowy wschód od parku podworskiego na terenie nizinnym, nad rzeką Radomką. Własnością Podlodowskich był do 1731 roku następnie przechodził we władanie Tarłów. W połowie XIX wieku Konstanty Dzianott wybudował tu dwór według projektu Franciszka Marii Lanciego. Spadkobiercy Konstantego Dzianotta w 1871 roku sprzedali dwór Ignacemu Drużbackiemu. Od 1876 roku właścicielami majątku został hrabia Włodzimierz Lubieniecki herbu Rola. W posiadaniu tego rodu dwór pozostawał do końca II wojny światowej. Dobra te odwiedzał Henryk Dobrzański „Hubal” powinowaty właściciela majątku. Po wojnie majątek rozparcelowano na wiele działek. Na resztówce powstało Państwowe Gospodarstwo rolne, przemianowane na w 1962 roku na Wojewódzki Zakład Unasieniania Zwierząt. Aktualnie park i dwór użytkuje prywatny właściciel. W dworze jest restauracja.

Wrzeszczów

Wieś istniejąca od XVI wieku z wcześniejszym kościołem parafialnym p.w. św. Marii Magdaleny. Wzmianki o dworze pochodzą z początków XVIII wieku. Był on własnością Stanisława Morstyna, wojewody sandomierskiego. Obecny kościół powstał staraniem właściciela majątku, według różnych źródeł, w 1706 lub 1716 roku. W 1714 roku Konstancja Morstynowa stworzyła podstawy opieki medycznej i tak powstał w dobrach Morstynów szpital dla ubogich mieszkańców majątku. Od 1811 roku własność tych dóbr przeszła we władanie rodzin Wąsowiczów a od 1845 roku Domańskich. W 1827 roku wieś liczyła 29 domów i 213 mieszkańców. W drugiej połowie XIX wieku domów było 39 domów, 334 mieszkańców.

W latach 1845-1902 wieś była własnością Rawiczów-Kuroszów. Mścisław Żakowski kupił majątek w 1903 roku. Podczas I wojny światowej spalił się dach budynku. Remontu dokonali nowi właściciele rodzina Dobienieckich. W rękę Tadeusza Dobienieckiego istnieje majątek do 1936 roku kiedy to nabył go Zygmunt Górski. W czasie II wojny światowej majątek zajęli Niemcy. Wynajmowany w latach 1945-76 na potrzeby szkoły podstawowej wrócił on do przedwojennych właścicieli, z mocno okrojonym majątkiem (poza terenem szkoły, sklepu, pól). Natomiast zabudowania dworskie zostały zniszczone)

Oblas

Nazwa Oblas dotyczyła tylko wsi włościańskiej, gdyż obszar dworski w księdze hipotecznej figurował jako Gaczkowice potocznie używano nazwy Oblas. Gaczkowice, pierwotnie Gaćkowice, były gniazdem rodowym Bończyców-Sochów-Gaćkowskich. Długosz wymienił Jana Sochę jako dziedzica Krzyszkowic a właściciela Gaczkowic. Dwuznaczność nazewnictwa powstała w związku z przeniesieniem folwarku i zarządu dóbr Gaczkowice z odległej, położonej za kompleksem lasów-wsi tej nazwy pod wieś Oblas. Nastąpiło to w końcu XVIII lub na początku XIX wieku kiedy Gaczkowice i Krzyszkowice stały się własnością Krasieńskich herbu Ślepowron i weszły do klucza dóbr Łaziska. Gaczkowice jako folwark został włączony do majątku Krzyszkowice. Część dóbr Gaczkowice nazwano Oblasem. Liczyły one 1348 morgów z czego około 800 stanowiły lasy 360 grunty orne 30 stawy 20 sady i ogrody reszta łąki, pastwiska i nieużytki. Miejscowość Oblas należała do gminy Wolanów i dopiero od 1945 roku weszła w skład gminy Przytyk.

Wrzos

Pierwsza historyczna wzmianka o Wrzosie jako parafii pochodzi z 1372 roku, kiedy wizytę złożył arcybiskup Gniezna, Jarosław. Stał tu wówczas kościół drewniany, który przetrwał do 1420 roku. W tym czasie zbudowano w stylu gotyckim nowy kościół murowany w kształcie krzyża, z cegły szlifowanej, wzmocniony przyporami, pod wezwaniem św. Wawrzyńca i Idziego. Sądząc z umieszczonego na sklepieniu herbu Jeleń, fundatorami byli Potkańscy. Konsekracji świątyni dokonano w 1521 roku. Wrzos był dawniej siedzibą rodów: Wrzosowskich, Potkańskich i Podłodowskich. Ksiądz Jan Długosz, historyk -kronikarz, wspomina, że w XVI wieku kościół na krótko przeszedł w ręce arian i dopiero gdy Podłodowscy wrócili do katolicyzmu, został zwrócony katolikom. Również w XVI w. przez jakiś czas w Potkannie mieli swój zbór kalwini.

6.3. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY PRZYTOK

Krajobraz kulturowy gminy Przytyk nie odznacza się występowaniem obiektów i miejsc kulturowych ponadregionalnych. Jednakże są zabytki, które w połączeniu z walorami przyrodniczymi i rekreacyjnymi mogą uatrakcyjnić ofertę turystyczną skierowaną do odwiedzających gminę. Pod tym względem gmina Przytyk ma pewne sukcesy. Z sąsiednimi samorządami w ramach związku gmin „Radomka” promuje dziedzictwo naturalne i kulturowe. Działają też stowarzyszenia (m.in. „Razem dla Radomki”), które promują walory doliny Radomki. Wytyczone są choćby szlaki turystyczne, rowerowe, które przebiegają przez ważne miejsca kulturowe. W skali regionalnej i lokalnej zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków są bardzo ważne. Są materialnym świadectwem dziejów poszczególnych miejscowości, gminy, całego powiatu radomskiego dzisiejszego a szerzej historycznego. Krajobraz gminy odznacza się płaskim terenem, szachownicą pól z nielicznymi i niewielkimi obszarami leśnymi, dolinami wije się Radomka i inne pomniejsze rzeki. Wsie prezentują przeważnie typ ulicówki. Akcentem są wieże kościołów we Wrzosie i Przytyku. Jak w całym regionie charakterystycznym elementem krajobrazu są kapliczki, krzyże i figury przydrożne. Podobnie jest z istotnymi z punktu widzenia ekologicznego (siedliska ptaków, różnorodność flory) założeniami parkowymi, tworzącymi wśród pól zielone punkty. Najcenniejsze zabytki i tereny zabytkowe to obiekty objęte ochroną prawną (wpis do rejestru). Największą liczbę zachowanych zabytków stanowią dzieła sakralne, sepulkralne i kultowe: kościoły, kaplice, cmentarze i kapliczki, wśród nich najstarszy zabytek w gminie kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca we Wrzosie, wzniesiony w XV wieku Ponadto wszystkie zewidencjonowane kościoły parafialne we Wrzosie, Wrzeszczowie i Przytyku posiadają zabytkowe wyposażenie, wpisane do rejestru zabytków. W tych miejscowościach znajdują się również zabytkowe cmentarze, będące ważnym materialnym źródłem do badania dziejów wsi i parafii. Zachowały się ich układy i zabytkowe nagrobki oraz budynki cmentarne. Nagrobki prezentują wiele typów (krzyże na cokole, stele, figury).

Przytyk, miejscowość gminna posiada zachowany układ urbanistyczny dawnego miasta. Niestety przedwojenna zabudowa została zniszczona przez Niemców podczas wojny. Ocalał tylko kościół. Dzisiejsza zabudowa miasta, powstała po wojnie, w części wykorzystano mury zniszczonych domów.

Zaczyna przeważać zabudowa luźna, w przeciwieństwie do przedwojennej pierzowej, przeważnie drewniana, jednokondygnacyjna, kalenicowa. Wartość istniejącej zabudowy jest dość niska. Niestety ze względu na zniszczenie podczas II wojny światowej dawnej zabudowy Przytyka, jedyną wartością miejscowości gminnej pozostał układ urbanistyczny, gdzie można wyodrębnić obszar rynku, centrum dawnego miasta lokowanego w 1488 r. (na wyspie), siatkę ulic (trzy ulice wychodzące z narożników rynku- droga 740 wschód zachód i 732 na północ). Droga 732 łączy rynek z terenem kościoła parafialnego usytuowanym na wzniesieniu. Prawdopodobnie jest to obszar dawniejszej lokacji i siedziby parafii, na co wskazuje długa obecność kościoła parafialnego i kościołów poprzednich. Poza tym na obszarze nowej lokacji nie został wystawiony nowy kościół. Warto zachować charakter małomiasteczkowy Przytyka z niską, kalenicową zabudową o zbliżonych do tradycyjnych bryłach, formach, detalu (gzymsy itp.) Kościół parafialny wystawiony w latach 30- tych XX wieku, choć nie wiekowy, posiada wartościową architekturę neobarokową zaprojektowaną przez Stefana Szyllera, znanego architekta warszawskiego, twórcy m.in. budynku Politechniki w Warszawie czy Zachęty Sztuk Pięknych również w Warszawie. Wewnątrz warto obejrzeć wyposażenie kościoła i oczywiście malowidło Jana Karola Rozena. Przy kościele na dawnym cmentarzu przykościelnym usytuowane są płyty nagrobne i pomnik nagrobny Dzianotta oraz figura i krzyż. Niedaleko kościoła stoi plebania murowana z lat 30- tych XX wieku o charakterystycznej architekturze tego okresu z zamkniętym gankiem od frontu. Na północ od kościoła znajduje się zabytkowy cmentarz parafialny z początku XIX wieku, na którym zewidencjonowano 13 zabytkowych nagrobków. Wykonawcami byli często radomscy kamieniarze: Hebdzyński, Staniszewski. Na uwagę zasługuje cmentarz żydowski położony przy drodze Przytyk-Radom. Zachowało się około 30 macew przepięknie rzeźbionych. Jest jednym z najcenniejszym z zachowanych kirkutów w regionie.

Drugim istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy jest zespół kościelny we Wrzosie. Składa się z kościoła parafialnego, wzniesionego w XV wieku, w którym można znaleźć gotyckie mury i detal architektoniczny. W 1901 roku został powiększony za probostwa ks. Marka Gujskiego. Ten sam ksiądz wznosił piękny krzyż żelazny, ażurowy przed kościołem. Ogrodzenie kościoła wzniesiono później według projektu ks. Władysława Paciaka, który należał do tutejszej parafii. Obok kościoła usytuowany jest cmentarz parafialny założony na początku XIX wieku, na którym znajduje się kilkanaście zabytkowych nagrobków (14 w ewidencji). Najstarsze pochodzą z 1 połowy XIX wieku. Na terenie cmentarza jest również kaplica cmentarna również XIX- wieczna. We Wrzosie zachował się drewniany młyn, jako jedyny tego typu obiekt umieszczony w GEZ. Jest przykładem jak wyglądały przedwojenne młyny, proste w swej architekturze, natomiast miały być przede wszystkim funkcjonalne.

Kolejnym elementem jest zespół kościelny we Wrzeszczowie oraz zespół dworski. Zespół kościelny składa się z kościoła parafialnego wzniesionego w stylu barkowym w 1716 roku, dzwonnicy i nowszej plebanii, ale o ciekawej architekturze. W kościele znajduje się warta zobaczenia grupa płyt epitafijnych. Uzupełnieniem zespołu jest przedwojenne ogrodzenie. We Wrzeszczowie na cmentarzu parafialnym powstałym na początku XIX wieku zewidencjonowano 10 zabytkowych nagrobków i kaplicę św. Katarzyny z 1828 roku. Zespół dworsko parkowy mocno okrojony w okresie powojennym z dworem o oryginalnej architekturze powstałej wskutek wielu przebudów.

Oprócz tych trzech głównych elementów na terenie gminy znajdują się jeszcze: zespół dworsko- parkowy w Oblasie z dworem w stylu klasycyzującym. Zespół dworski w Zameczku, mimo wielu negatywnych procesów, jakie przeszedł w okresie powojennym, dziś jest wart odwiedzenia oraz skorzystania z restauracji mieszczącej się w budynku dworu.

Drewniana zabudowa wsi gminnych nie została ujęta w GEZ ze względu na brak obiektów XIX- wiecznych, nie przekształconych, będących w dostatecznym stanie, czy tworzących charakterystyczne zespoły wiejskie. W GEZ znalazły się pojedyncze obiekty we Wrzosowie i Jabłonnie jako charakterystyczne przykłady przedwojennej architektury wiejskiej, znajdujące się w dobrym stanie.

Tak jak na całym terenie woj. mazowieckiego i tutaj w krajobrazie gminy istotnym elementem są kapliczki, krzyże i figury. Część z nich związana jest z przestrzenią przykościelną (krzyż, figura w Przytyku, krzyż we Wrzeszczowie.) Interesującym obiektem jest kapliczka kubaturowa w Glinicach.

W sumie zewidencjonowano 31 obiektów: 3 kościoły, w kaplice cmentarne, 1 dzwonnica, 1 brama kościelna, 1 ogrodzenie kościoła, 4 cmentarze, 3 dwory, 3 parki, 1 budynek podworski, 1 układ urbanistyczny, 2 chałupy wiejskie, 6 kapliczek: w tym 3 krzyże, 2 figury, 1 kapliczka kubaturowa

Gminna Ewidencja Zabytków nie jest dokumentem zamkniętym. Mogą po akceptacji urzędu konserwatorskiego być włączane nowe obiekty uznane za cenne dla historii gminy.

6.3.1. ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	WPIS DO REJESTRU
Oblas	Dwór 1 połowa XIX wieku	544/A z 7. 06.1970 r. 135/A z 12.02.1982 r.
Oblas	Spichlerz	544/A z 7. 06.1970 r. 135/A z 12.02.1982 r.
Przytyk	Kościół parafialny, 1932-1936	370/A z 05.01.1988 r.
Przytyk	Cmentarz żydowski XVII w.	404/A z 03.04.1989 r.
Wrzeszczów	Kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny, 1 poł. XVIII w.	290/A/56 z 18.10.1956, 391 z 21.06.1967 r. oraz 186/A z 15.10.1982 r.
Wrzeszczów	Zespół dworski: dwór(XVIII w.) i park(XIX w.)	363/A z 29.03.1990 r.
Wrzos	Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca, XV w., 1901 r.	292/A/56 z 18.10.1956, 386 z 21.06.1967 oraz 187/A z 15.10.1982 r.
Zameczek	Zespół dworski: dwór i park XIX w.	787 z 16.09.1972 oraz 206/A z 14.04.1983 r.

Oblas, dwór, 1 połowa XIX wiek

Dwór został wzniesiony przez Krasieńskich na pocz. XIX w. w stylu klasycystycznym, został przebudowany w okresie międzywojennym w tzw. „stylu polskim”. Uzyskał m.in. dach łamany. Obecnie zachował się korpus główny budynku bez przybudówki. Budynek murowany z cegły, otynkowany, jednokondygnacyjny z poddaszem. Część centralna dwukondygnacyjna obustronnie zakończona szczytem trójkątnym z okrągłą lukarną. W elewacji południowej znajduje się ganek czterofilarowy zwieńczony balkonem z balustradą tralkową. W elewacji północnej zamknięty ganek, udekorowany lizenami z analogicznym balkonem jak od południa. Detal architektoniczny w formie profilowanego gzymsu wieńczącego.

Przytyk. Kościół parafialny, 1932- 36

Obecny kościół, według projektu arch. Stefana Szyllera, zbudowany został w latach 1932 - 1936 staraniem ks. Jana Lipińskiego i ks. Władysława Dziubka. Konsekracji dokonał w 1962 bp. Piotr Gołębiowski. Poprzedni kościół był w złym stanie technicznym, poza tym nie mieścił wszystkich wiernych. Jest świątynią w stylu neobarokowym, wzniesioną z cegły, trójnawową i halową. Sklepienia są kolebkowe na gurtach z lunetami w nawach, w prezbiterium krzyżowe. Fasada dwuwieżowa, część środkowa zwieńczona szczytem flankowanym ślimacznikami. Detal architektoniczny eklektyczny, neobarokowy w postaci portali i gzymsów.

Wrzos, kościół parafialny, 1420, 1901 rok

W odległości 4 km na zachód od Przytyka leży miejscowość Wrzos z najstarszą budowlą w gminie. Jest to kościół parafialny pw. Świętego Wawrzyńca wybudowany w 1420 r. w stylu gotyckim, a rozbudowany na początku XX wieku

Z tej parafii z miejscowości Potkanna, pochodził ks. Władysław Paciak (1903-1983) - najwybitniejszy z radomskich malarzy powojennego pokolenia. Świątynia gotycka powstała z cegły w układzie polskim z użyciem zendrówki, była orientowana. Nawa była trzyprzęsłowa kwadratowa, z prezbiterium węższym zamkniętym wielobocznie. Bryłę wsparto przyporami. W nawie i prezbiterium występują sklepienia sieciowe. Kościół przedłużono o 20 łokci, opatrzone pięknym, żebrowanym sklepieniem. Dobudowano dwie kaplice według planów architekta Wojciechowskiego z Warszawy, kruchty i zakrystię od strony południowej oraz specjalny babiniec dla kobiet. Wzniesiona została również wieża.

Wrzeszczów, kościół parafialny, 1707- 1716

Parafia istniała ok. 1470 r. Poprzedni kościół drewniany został spalony w 1707 roku. Budowa kościoła została ukończona w 1716 roku nakładem Stanisława Morsztyna wojewody sandomierskiego. Był odnawiany w 1869, 1887, i 1956 roku. Jest barokowy. Orientowany, murowany, tynkowany. Prezbiterium jest jednoprzęsłowe, prostokątne, nakryte spłaszczoną kopułą na pendentywach, za nim od wschodu półkola zakrystia sklepiona spłaszczoną półkopułą. Nawa równiej z prezbiterium szerokości i wysokości, trójprzęsłowa, o prześle środkowym sklepionym spłaszczoną kopułą na pendentywach, nad węższymi przęsłami skrajnymi kolebki z lunetami na gurtach. Po bokach środkowego przęsła nawy symetryczne kaplice, od pn. św. Urbana, od pd. Matki Boskiej, nakryte kopułkami. Wewnątrz ściany nawy są opięte zdwojonymi pilastrami. Wejście do kaplic arkadowe, ujęte w pilastry, w ścianach skrajnych przęsła nawy arkadowe wnęki. W ścietych narożnikach kaplic niskie pilastry dźwigające gzyms. Fasada zachodnia trójdzielna, opilastrowana, z trójkątnym szczytem; na osi portal barokowy, z kartuszem w półkolistym przyczółku oraz okno zamknięte odcinkowo.

Wrzeszczów, dwór, 1714, 1914

Prawdopodobnie został wzniesiony w XVIII wieku. Jednakże wielokrotne przebudowy wpłynęły na jego wygląd i obecne wartości zabytkowe. Największym przeobrażeniem uległ w 1914 roku kiedy został odbudowany po pożarze dachu. Budynek murowany, jednokondygnacyjny z częścią centralną dwukondygnacyjną oraz przybudówkami. Portyk dwukolumnowy w części środkowej, wspierający balkon cofnięty wobec elewacji, zakończony trójkątnym szczytem. Elewacja zakończona dekoracyjnie gzymsem z uskokami w partii bocznych pilastrów, gzymsem kordonowym, i niszami. Do wejścia głównego prowadzą schody. W narożach budynku lizeny.

Wrzeszczów, park, XIX wiek

Park we Wrzeszczowie został założony w XIX w. W latach 1936- 39 przeorganizowany. Pierwotnie centralnym punktem założenia parkowego był budynek dworu. Niestety powojenny podział parku, wydzielenie części parku pod teren szkolny wraz z budową szkoły od wschodu, wybudowanie sklepu w części południowej spowodował degradację jego układu. Pozostałości parku ciągną się na osi północ południe z dworem zlokalizowanym we wschodniej części nieruchomości. Obecny drzewostan jest różnowiekowy. Obok 200-letnich drzew (jesiony i lipy) występują drzewa kilkudziesięcioletnie czy kilkunastoletnie. W parku znajduje się ok. 19 gatunków drzew: klony, jesiony, lipy, bzy oraz drzewa owocowe. Wzdłuż ogrodzenia szkolnego zachował się szpaler wiekowych jesionów. Zachował się w części północnej dawna studnia, jedyna pozostałość po zabudowaniach dworskich. Istniejące założenie ma dużą wartość z punktu widzenia ekologicznego ze względu na brak w okolicy dużych skupisk drzew.

Zameczek, dwór, połowa XIX wiek

Budynek dworu został wzniesiony ok. poł. XIX wieku wg projektu arch. Franciszka Marii Lanciego- znanego architekta, twórcy m.in. skrzydła pałacu w Wilanowie. Budynek jest murowany, parterowy w stylu klasycyzującym. W elewacji północnej portyk czterokolumnowy, zwieńczony tympanonem, w elewacji południowej ryzalit ozdobiony czterema pilastrami jońskimi również zwieńczony trójkątnym szczytem. W elewacjach bocznych ganki zakończone szczycikami trójkątnymi. Występuje bogaty detal architektoniczny w postaci gzymsów nadokiennych, opasek okiennych i drzwiowych, profilowanego gzymsu wieńczącego, boniowania narożnego, fryzów arkadkowych. Wnętrze dostosowane do nowych funkcji (restauracja).

Zameczek, park, XIX wiek

Park dworski został założony w połowie XIX w. w typie krajobrazowym. Na północ od przepływającej nieopodal rzeki Radomki. Drzewostan jest mocno zróżnicowany, uporządkowany. Oprócz pierwotnej szaty roślinnej: lip, grabów, klonów i dębów wprowadzono po wojnie wiele nowych gatunków.

Układ założenia dworsko- parkowego został zachwiany poprzez budowę w bliskim sąsiedztwie dworu bloku mieszkalnego (w dalszym kolejnych tego typu budynków w miejsce zabudowań dworskich), wycinkę starego drzewostanu, likwidację sadów oraz podział parku.

Przytyk, cmentarz żydowski, XVII wiek

Cmentarz żydowski w Przytyku zlokalizowany jest na skraju lasu, po lewej stronie drogi do Radomia. Kirkut powstał zapewne w XVII wieku. Przez wiele lat było to miejsce pochówku także dla zmarłych wyznania mojżeszowego z innych miejscowości, w tym także Radomia. Cmentarz został zniszczony w czasie II Wojny Światowej, do dziś na terenie cmentarza zachowało się około 30 pięknych, zewidencjonowanych nagrobków oraz kilkadziesiąt fragmentów i podstaw połamanych nagrobków. Teren jest zalesiony, przechodzący w las. Nieznane są nazwiska artystów-rzemieślników, którzy wykuwali nagrobki. Jedyna zachowana sygnatura kamieniarza wskazuje na A. Wajsbęrga Dadima Finkli. Obecnie cmentarz ogrodzony jest metalowym płotem - (od strony zachodniej i północnej) z furtką od strony zachodniej.

6.3.2 ZABYTKI RUCHOME

Zabytki ruchome

Przytyk, kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego

Do rejestru zabytków zostało wpisanych 37 obiektów wystroju i wyposażenia kościoła pod nr rej. **112/B/95** i **113/B/95**. Najwięcej zabytków składa się na wyposażenie barokowe: chrzcielnica, rzeźby, naczynia liturgiczne, ornaty. Dużą grupę stanowią obiekty XIX wieczne i z pocz. XX wieku. Na szczególną uwagę zasługuje polichromia w prezbiterium Jan Karola Rosena „Znalezienie Krzyża Świętego”, wykonana w technice tempery na tynku w 1935 roku. Poza tym są jeszcze płyty nagrobne Poświęcone są m.in. Katarzynie Białaczowskiej żonie Wawrzyńca Podlódowskiego, oraz Lupie Podlódowskiemu, teściowi poety Jana Kochanowskiego i nagrobek na cmentarzu przykościelnym z 1824 roku Ignacego Działyoty. Ochroną prawną objęty jest również piaskowcowy krzyż przydrożny z 1865 roku

Wrzós, kościół p.w. św. Wawrzyńca

Do rejestru zabytków ruchomych zostało wpisanych 21 obiektów ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie, pod nr rej. **168/B/97**. Bardzo cenne są zachowane detale architektoniczne i elementy konstrukcyjne z czasów budowy świątyni gotyckiej: fryz ceglany na elewacji prezbiterium i nawy, portal w południowej ścianie, wsporniki i zworniki sklepienne w nawie głównej, zworniki. Z tego okresu jest także chrzcielnica. Wiele obiektów pochodzi z XVIII wieku, kiedy to był wymieniany wystrój świątyni: monstrancja, ornaty, płyta nagrobna Branwickich. Z XIX wieku pochodzą obraz św. Wawrzyńca z ołtarza głównego, płyty nagrobne Maksymiliana Poraj Jasieńskiego z 1886 roku i Janiny z Węgierskich Jasieńskiej z 1861 r. Ołtarz główny (Zastłonę tworzy piękny obraz św. Wawrzyńca, diakona, męczennika, patrona kościoła i parafii, malowany przez Rafała Hadziewiczza z Warszawy), ołtarze boczne i ambona są neogotyckie z 1905 roku. Po tym samym nr rejestru wpisana jest mogiła zbiorowa powstańców polskich z 1863 roku na cmentarzu parafialnym jako miejsce pamięci. Ołtarze wykonała firma Krzywicki i Morawski, wykonawca ołtarzy w farze radomskiej

Wrzeszczów, kościół p.w. św. Marii Magdaleny

Do rejestru zabytków ruchomych zostało wpisanych 18 obiektów ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie pod nr rej. **163/B/97**. Najcenniejsze obiekty związane są czasem powstania świątyni (XVIII wiek): wapienny portal główny, obraz św. Józef z Dzieciątkiem, ornaty i kapy, chrzcielnica. Z poprzedniego, drewnianego kościoła zachowała się chrzcielnica z XV wieku. Dużą grupę stanowią tablice inskrypcyjne usytuowane na ścianach kościoła: XVIII- wiecznej XIX wieczne, upamiętniające miejscowe rodziny szlacheckie.

6.3.3. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

Teren gminy Przytyk położony jest w obrębie mezoregionu fizjogeograficznego o nazwie Równina Radomska, która stanowi południową część Niziny Mazowieckiej wchodzącej w skład wzniesień południowo mazowieckich. Pod względem geologicznym zbudowany jest z utworów polodowcowych, które tworzą gliny zwałowe i piaski lodowcowo-rzeczne.

Ukształtowanie terenu zostało wykształcone w wyniku działalności lodowca, erozji i akumulacji rzek. Rzeźba terenu jest płaska, przedzielona doliną rzeki Radomki oraz jej dopływami Wiązownicy i Dobrzycy, a także bezimiennymi strumieniami rzecznyymi. Wśród gleb występujących na terenie gminy dominują gleby bielcowe i brunatne wylugowane, wytworzone na utworach piaszczystych i gliniastych. Jedynie w dolinach rzek i strumieni przepływających przez obszar gminy występują gleby aluwialne typu madowego, a także na terenach bagiennych gleby mułowe i mułowo-torfowe. W obrębie gminy Przytyk w ramach realizacji programu prospekcji terenowej Archeologiczne Zdjęcie Polski zewidencjonowano (po weryfikacji) łącznie 133 stanowisk archeologicznych (badania weryfikacyjne przeprowadzono na przełomie września i października 2012 roku) Szczegółowa lokalizacja stanowisk archeologicznych dostępna jest w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura Radom. Na terenie gminy brak stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Odnotować należy natomiast występowanie obiektów archeologicznych o tzw. własnej formie krajobrazowej.

1.Goszczewice stan.1, nr obszaru AZP 73-64 (grodzisko stożkowate, dwór na kopcu)

2.Potkanna stan.1 nr obszaru AZP 73-64 (grodzisko stożkowate, dwór na kopcu)

3.Zameczek stan.1 nr obszaru AZP 72-65 (dwór na kopcu)

W systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski teren gminy znajduje się na 6 obszarach, na których zostały przeprowadzone badania powierzchniowe w latach 1981 -1999 (patrz tabela)

Numer obszaru AZP	Data przeprowadzenia badań	Nazwisko osoby wykonującej badania w systemie AZP
72-64	1999	mgr R. Cędrawski
72-65	1981	mgr T.J. Horbach mgr M. Woźniak
72-66	1982	mgr Z. Lechowicz
73-64	1982	mgr E.Wójcicka
73-65	1982	mgr T.J. Horbach
73-66	1982	mgr T.J. Horbach

Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Przytyk posiadają zróżnicowany charakter i datowanie. Reprezentowane są przez artefakty archeologiczne sięgające swą chronologią od epoki kamienia gładzonego (neolit) po okres nowożytny. Ze zdecydowanie dominującą przewagą stanowisk średniowiecznych i nowożytnych. Okres neolitu można wiązać głównie ze stanowiskami Kobrówka stan.1, Młodnice stan.4, Ostrołęka stan.1, Przytyk – Piaski stan.1, Wygnanów stan.8,9 , Zameczek stan.3 . Epokę brązu i wczesną epokę żelaza charakteryzują przede wszystkim stanowiska Borki stan.3,5,7, Borowiec stan.1, Domaniów stan.4,16,18, Młodnice- G. Czubatka stan.6,7, Słowików stan.4, Wrzos stan.3, Wygnanów 7, 10, Zameczek stan.3. Okres lateński oraz okres wpływów rzymskich przedstawiają głównie stanowiska Borki stan.1,2, Domaniów stan.18, Kobrówka stan.1,2,3, Potkanna stan.2, Przytyk-Piaski stan.5, Słowików stan.2, Zameczek stan.3,8. Jednakże największe nasycenie osadnictwa na terenie gminy pochodzi z okresu od średniowiecza po czasy nowożytne. Są to głównie stanowiska w postaci osad , a także śladów osadniczych. Do naczelných stanowisk archeologicznych z tych okresów chronologicznych należą: Borki stan.3,4, Domaniów stan.6,7,8,9,11, Domaniów Jutki stan.17, Glinice stan.1, Goszczewice stan.1,2,3,5,10,11, Kaszowska Wola stan.1,2, Kobrówka stan.3, Ostrołęka stan.2, Przytyk-Piaski stan.1,2,5, Potkanna stan.1,2, Studzienice stan.1,2,3, Wrzeszczów stan.1,2,3,5, Wrzos stan.4,5, Zameczek stan.1,2,3,4,6,10.

W chwili obecnej największe zagrożenie dla stanowisk archeologicznych występujących na obszarze gminy Skaryszew stanowi działalność człowieka związana z rolnictwem oraz zabudową siedliskową. Orka wzmacnia działania erozyjne w glebie, co zdecydowanie przyspiesza procesy destrukcyjne w obrębie ewentualnych stanowisk archeologicznych. Kolejnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest działalność detektorystów oraz tzw. „poszukiwaczy skarbów”. Ich proceder wywiera ogromny, negatywny wpływ na obiekty zabytkowe, powodując spustoszenie wśród nawarstwień kulturowych danego stanowiska, jak również pozbawia ewentualnych badaczy zabytków, mogących wyjaśniać np. datowanie stanowiska archeologicznego. Ze względu na powyższe, informacje na temat położenia poszczególnych stanowisk powinny być do wglądu tylko dla pracowników urzędu gminy bądź właścicieli terenu, na którym zlokalizowano stanowisko archeologiczne. Kolejnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych i zalegających tam warstw kulturowych, obiektów archeologicznych oraz wszelkich pozostałości pradziejowej egzystencji człowieka, są wielkie inwestycje liniowe (np. autostrady, drogi, gazociągi itp.). Przedsięwzięcia takie stanowią zagrożenie dla archeologicznego dziedzictwa kulturowego ale równocześnie stwarzają szansę na lepsze rozpoznanie, dzięki ratowniczym badaniom archeologicznym, pradziejów danego regionu i niejednokrotnie prowadzą do znacznego podniesienia jego walorów turystycznych dzięki randze dokonanych odkryć.

Ważne jest aby wszelkie planowane inwestycje liniowe związane z szerokim zakresem prac ziemnych poprzedzić weryfikacyjnymi archeologicznymi badaniami powierzchniowymi. Konieczność ta jest spowodowana długim czasem jaki minął od przeprowadzenia poprzednich tego typu badań prowadzonych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. W związku z czym wiele danych dotyczących stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie gminy Skaryszew mogło ulec zmianie, na skutek działalności człowieka oraz sił natury powodujących ich ciągle przeobrażenia. Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Natomiast zgodnie z zapisami art. 7 tejże ustawy formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. W dniu 5 czerwca 2010 roku weszła w życie ustawa z dnia 18 marca 2010r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Przede wszystkim rozszerzyła ona, wymieniony wyżej katalog form ochrony zabytków. Ponadto, do art. 19 tejże ustawy dodany został ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach, o których wyżej mowa. Są to zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Prowadzi to do zmiany charakteru prawnego gminnej ewidencji zabytków, traktowanej dotychczas wyłącznie jako materiał informacyjno-dokumentacyjny. Podstawa prawna obligująca do uwzględniania stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków zawarta jest w zapisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku. W art. 3 pkt. 4 ustawa definiuje zabytek archeologiczny jako: zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Natomiast Art. 22 pkt. 5 tejże ustawy głosi iż: W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne dzięki realizacji programu Archeologicznego Zdjęcia Polski znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

6.3.4. ZABYTKI MUZEALNE I INNE

W 2004 r. została otwarta izba regionalna w Publicznym Gimnazjum w Przytyku. Ekspozycje zostały podzielone na trzy części. Pierwsza odnosi się do wyposażenia i wystroju chaty wiejskiej z XVIII/XIX wieku. Druga część dotyczy wyglądu podwórza wiejskiego. Trzecia część to ekspozycja ścienna: „Ślady przeszłości” obejmująca fotografie, stare dokumenty, pamiątki. Więcej informacji można znaleźć na stronie www.ziemiaprzytycka.pl

6.3.5. NAJWAŻNIEJSZE MIEJSCA PAMIĘCI NARODOWEJ

1. Młódnice, tablica, 1994, obiekt powstał w 50 rocznicę zamordowania żołnierzy AK przez wojska niemieckie w czasie II wojny światowej
2. Oblas: płyta w miejscu egzekucji 12 Polaków;
3. Stefanów, pomnik, 1964, obiekt powstał w 20-stą rocznicę zamordowania żołnierzy polskich przez hitlerowskiego okupanta w latach 1940- 44
4. Wrzos, cmentarz parafialny, dwie mogiły zbiorowe poległych w Powstaniu Styczniowym 1863 pod Wirem-
wpisane do rejestru zabytków
5. Przytyk: mogiły żołnierzy września, partyzantów i pomordowanych w latach 1939- 1945;

6.4. STAN ZACHOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA ZABYTEKÓW I RODZAJE ZAGROŻEŃ:

Stan zabytków wpisanych do rejestru zabytków jest zróżnicowany. W dość dobrym stanie są zabytki sakralne i kultowe. Nie zaobserwowano obiektów, którym grozi bezpośrednie niebezpieczeństwo zniszczenia. W najgorszym stanie znajduje się budynek dworu w Oblasie. W niedostatecznym stanie są nagrobki na cmentarzach. Wymagają przeprowadzenia prac zabezpieczających i konserwatorskich.

W GEZ zostały ujęte pojedyncze obiekty zabudowy wiejskiej. W trakcie weryfikacji okazało się, że większość dawnych domów mieszkalnych i budynków gospodarczych, zewidencjonowanych kilkadziesiąt lat temu nie istnieje lub są mocno przekształcone (stolarka okienna plastikowa, siding, tynki współczesne, blacha falista, dobudówki), ewentualnie znajdują się takim stanie technicznym, że nie jest możliwe przeprowadzenie remontu. Poza tym nie zaobserwowano charakterystycznych zespołów lub grup obiektów wiejskich. Należy też wspomnieć, że cała zabudowa Przytyka uległa zniszczeniu podczas wojny.

Osobnym problemem jest uratowanie i znalezienie nowej funkcji dla obiektu przemysłowego: budynku młyna we wrzosie- jednego z ostatnich tego typu zabytków w gminie.

Zespoły dworsko – parkowe w Oblasie, Wrzeszczowie i Zameczku (obiekty prywatne) znajdują się w różnym stanie zachowania i stopniu zagospodarowania. Należy wspomnieć, że po wojnie majątki zostały rozparcelowane, przestrzeń zabytkowa zdegradowana. W najlepszym stanie jest zespół w zameczku, gdzie w budynku dworu działa restauracja. Niestety w najgorszym jest wspomniany już budynek dworu w Oblasie, który mimo prac zabezpieczających wymaga kompleksowych prac remontowych.

Zabudowa Przytyka jest powojenna, nie posiada dużych wartości architektonicznych czy historycznych. Natomiast widoczny jest układ urbanistyczny, który należy zachować. Powinno się też wprowadzić zasady kształtowania nowej zabudowy w ramach warunków zagospodarowania przestrzennego (opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Przytyk)

7. CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI ORAZ NIEZBĘDNE DZIAŁANIA ODNOŚNIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY PRZYTOK

Celem gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Przytyk jest prowadzenie i aktualizacja gminnej ewidencji, zewnętrzne promowanie dziedzictwa kulturowego i stworzenie warunków do rozwoju świadomości lokalnej i historycznej, w czym pomóc ma zachowane i zrewaloryzowane dziedzictwo kulturowe.

Nie będąc właścicielem zabytków gmina powinna włączyć się w opiekę i ochronę zasobów zabytkowych w sposób pośredni: ułatwiając zdobycie dofinansowania na prace remontowe czy konserwatorskie ze środków unijnych. Powinna również inicjować lub wspierać działania społeczne mające na celu uratowanie czy odnowienie obiektu zabytkowego np. zabytkowego nagrobka, kapliczki, obrazu w kościele itp. Ważna rola Gminy przypada zwłaszcza w kontekście zabytków, którym grozi największe zagrożenie zniszczeniem. Dobrym rozwiązaniem byłoby wygenerowanie corocznych środków na remonty czy konserwację zabytków, o które mogliby starać się właściciele. Ważną rolę gmina pełni w kontekście promocji walorów kulturowych wewnątrz i na zewnątrz gminy. Ponadto ważne jest zachowanie i zrewitalizowanie zgodnie z standardami konserwatorskimi układu urbanistycznego miejscowości Przytyk (zachowanie czytelności układu, nie wznoszenie nowych budynków mających ponad dwie kondygnacje, czy posiadających obce tradycji formy).

Z tym wiąże się z przygotowywanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i włączanie zapisów z opracowanego gminnego programu opieki nad zabytkami, co ułatwiało by politykę konserwatorską.

Najistotniejszym priorytetem w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest zachowanie w jak najlepszym stanie zabytków znajdujących się w gminie oraz znalezienie środków finansowych na prace konserwatorskie i remontowe.

Główne działania to:

1) Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków:

- dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków z udziałem pracowników urzędu konserwatorskiego.
- określanie stanu technicznego obiektów, ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe np. kapliczki, obiekty architektury (wykorzystanie zewidencjonowanych kapliczek w ramach inicjatywy społecznej)

2) Inwentaryzacja i ewidencja obiektów zabytkowych:

- informowanie właścicieli zabytków o możliwości ich zewidencjonowania ze środków finansowych Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- wykonanie specjalistycznego opracowania na temat układu urbanistyczno- przestrzennego Przytyka w kontekście historycznym przekształceń urbanistycznych oraz opracowania wytycznych odnośnie rozwoju przestrzennego i nowej zabudowy.
- zorganizowanie przez gminę praktyk studenckich mających na celu ewidencjonowanie zabytków (np. nagrobków, zabytków ruchomych)

3) Zachowanie zabytków w jak najlepszym stanie:

- Zainicjowanie procedury wpisania do rejestru zabytków najcenniejszych nagrobków na cmentarzach w Przytyku, Wrzosie i Wrzeszczowie oraz najcenniejszych kapliczek- pomoc administracyjna dla Parafii i właścicieli prywatnych.
- przygotowanie mechanizmu finansowego gminy mającego na celu dotowanie prac przy zabytkach,
- wsparcie finansowe dla Parafii we Wrzosie, Wrzeszczowie i Przytyku odnośnie prac konserwatorskich na zabytkowych cmentarzach parafialnych,
- monitorowanie stanu zachowania dworu w Oblasie,
- wsparcie finansowe dla właścicieli lub grup społecznych planujących prace remontowe kapliczek przydrożnych,
- zachowanie czytelności układu urbanistycznego Przytyka, utrzymania jedno lub dwukondygnacyjnej zabudowy w historycznych liniach zabudowy, nie wyrażania zgody na powstawanie nowych obiektów nie spełniających podstawowych zasad konserwatorskich,
- bieżąca opieka nad miejscami pamięci narodowej,
- pomoc dla właścicieli w przygotowywaniu projektów unijnych, odnośnie dofinansowania prac konserwatorskich i remontowych przy zabytkach, które są w bardzo złym stanie technicznym,
- działania prawne i administracyjne zmierzające do uratowania ostatnich historycznych obiektów techniki (młyn wodny we Wrzosowie),

4) Włączenie zapisów gminnego programu opieki nad zabytkami w politykę przestrzenną gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego).

5) Oznakowanie obiektów zabytkowych i określenie zasad ich udostępniania:

- wykonanie tablicy informującej o przeszłości gminy, jej zabytkach i atrakcjach w głównych punktach gminy (rynek w Przytyku, nad zalewem w Domaniowie, we Wrzosowie

- współpraca z sąsiednimi gminami posiadającymi na swoim terenie stanowiska archeologiczne w postaci własnych form krajobrazowych (grodziska) w celu wypracowania wspólnych metod działania do utworzenia tematycznego szlaku turystyczno-dydaktycznego lub tematycznej strony internetowej,
- oznakowanie cmentarza żydowskiego w Przytyku, we współpracy z organizacjami żydowskimi,
- wprowadzenie dodatkowego oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych w celu ułatwienia dojazdu do zabytków,
- ustalenie z właścicielami najcenniejszych obiektów zabytkowych zasad ich udostępniania w celach turystycznych (Zameczek, Oblas, Wrzeszczów, kościoły zabytkowe).

6) Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego:

- kontynuowanie współpracy międzygminnej w celu promowania walorów przyrodniczych i kulturowych oraz atrakcji turystycznych,
- kontynuowanie działalności izby regionalnej w Przytyku, wprowadzenie do programu zajęć lekcyjnych w szkołach lekcji poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy, powiatu i województwa,
- kształtowanie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie istniejących organizacji społecznych i powstawanie nowych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społeczności lokalnej,
- wykorzystanie głównych imprez w celu popularyzacji dziedzictwa lokalnego, (Ogólnopolskie Dni Papryki, imprezy nad zalewem w Domaniowie)
- wspieranie i inicjowanie konkursów, wystaw, sesji naukowych odnośnie dziedzictwa narodowego,
- zainteresowanie mediów poza regionalnych tematyką kulturową gminy,

7) Współpraca władz samorządowych z urzędem konserwatorskim:

- informowanie o zagrożeniach zabytków,
- prowadzenie wspólnych działań prawnych w celu ratowania zabytków, którym grozi bezpośrednie zniszczenie.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Gminy Przytyk. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej dzięki akceptacji i współpracy której realizacja programowych celów będzie mogła mieć szanse powodzenia i w konsekwencji ma jej przynieść wymierne korzyści.

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami gminy Przytyk wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji, instrumenty kontrolne.

Instrumenty prawne

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- uchwały rady gminy.

Instrumenty finansowe

- dotacje,

- subwencje,
- dofinansowania,
- zachęty finansowe,
- programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy UE,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

Instrumenty społeczne

- edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego,
- informacja,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- współpraca z sąsiadującymi samorządami dla tworzenia wspólnej subregionalnej polityki.

Instrumenty koordynacji

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- programy ochrony środowiska,
- programy prac konserwatorskich,
- studia i analizy, koncepcje,
- plany rewitalizacji,
- umowy i porozumienia,
- kontrakty,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z diecezją radomską w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi.

Instrumenty kontrolne

- aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych (w ramach ewidencji zabytków),
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione Radzie Gminy.

W celu dokonania oceny Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Przytyk niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych celów określonych w tym programie.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych. Jednocześnie wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach.

Główne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach, oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

- Środki finansowe z budżetu państwa, „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”, przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programów ministerialnych- zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r;
- Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
- Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;
- Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej
- Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw - zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r
- Środki własne gminy - zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych:

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura kultury” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” www.interreg.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna” www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” www.funduszngo.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php
- Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych z funduszu sejmiku wojewódzkiego www.mazovia.pl

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty

- 1/ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, p. 1568 z dnia 17.09.2003 r, ze zmianami)
- 2/ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.)
- 3/ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2006 roku Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.)
- 4/ Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013
- 5/ Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020.
- 6/ Regionalny program operacyjny województwa mazowieckiego na lata 2007- 2013.
- 7/ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego
- 8/ Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2012-2015
- 9/ plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (2004 r.)
- 10/ Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu radomskiego do 2020 r.
- 11/ Plan rozwoju lokalnego powiatu radomskiego 2007-2013.

- 12/ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy przytyk
- 13/ Plan rozwoju lokalnego gminy przytyk na lata 2004- 2013
- 14/ Plan odnowy miejscowości przytyk na lata 2006- 2016

Podstawowa Literatura

- 1/ Ks. J. Wiśniewski, dekanat radomski, Radom 1911
- 2/ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, Warszawa 1880- 1902,.
- 3/ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, T. III, woj. Kieleckie, z.10, pow. radomski, Warszawa 1961
- 4/ Encyklopedia Przytyka: Przytyk i okolice, re. E. Bocheńska, Przytyk 2011
- 5/ S. Rosiński, Przytyk Parafia i gmina w prasie XIX- wiecznej, Przytyk 2011
- 6/ J. Gajewska, Gmina Przytyk, Radom 2006
- 7/ Wizytacja generalna kościoła farnego w Przytyku z 1791 r., Radom 1998
- 8/ G. Sado, Gmina Przytyk dzieje samorządu i administracji: 1809- 1990
- 9/ A. Nierychlewska, Budownictwo obronne w powiecie radomskim w okresie od XIII do XVIII wieku, Radom 2002
- 10/ Radomskie – alfabet wykopalisk, Radom 1994

Ważniejsze strony internetowe

www.przytyk.pl
www.ziemiaprzytycka.pl
www.sztetl.org.pl
www.zameczek.info
www.razemdlaradomki.pl

Dokumentacja konserwatorska dotycząca poszczególnych zabytków znajduje się w Archiwum Zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu

ZAŁĄCZNIK NR 1**WYKAZ ZWERYFIKOWANEJ GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW GMINY PRZYTYK**

l.p.	Miejscowość	Obiekt ,czas powstania	Adres
1	Glinice	Kaplica, 1863 r.	
2	Goszczewice	Kapliczka murowana , 1918 r.	Obok domu nr 39
3	Jabłonna	Dom drewniany, 1900r.,	Jabłonna 36
4	Oblas	Dwór murowany, XIX-XX w.,	Wpisany do rejestru zabytków nr rej. 135/A/82
5	Oblas	Park dworski	
6	Oblas	Spichlerz	Wpisany do rejestru zabytków nr rej. 135/A/82
7	Przytyk	Układ urbanistyczny obejmujący Rynek, ul. Zachęta, Warszawską, ul. Kościelną wraz działkami przylegającymi do tych ulic oraz teren przykościelny XIII- XX w.	
8	Przytyk	Kapliczka murowana, początek XX w.	ul. Targowa, obok nr 19
9	Przytyk	Plebania murowana, lata 30-ste XX w.	ul. Zachęta 41
10	Przytyk	Kościół parafialny, 1930-36,	
11	Przytyk	Cmentarz parafialny, 1 poł. XIX w.	ul. Mickiewicza
12	Przytyk	Cmentarz żydowski (Kirkut)	Przy drodze Przytyk-Radom
13	Przytyk	Figura Matki Boskiej, 1887 r.,	Przy kościele parafialnym
14	Przytyk	Krzyż na cokole, 1865 r.	przy kościele parafialnym wpisany do rejestru zabytków nr rej. 113/B/95
15	Wrzeszczów	Dwór, 1714 r., 1914 r.	
16	Wrzeszczów	Park dworski, XIX w.	
17	Wrzeszczów	Kościół parafialny, 1707-1716 r.,	
18	Wrzeszczów	Dzwonnica przy kościele, XVIII-XIX w.	
19	Wrzeszczów	Plebania, lata 50-XX w.	

20	Wrzeszczów	Krzyż przy kościele, 1854r.,	
21	Wrzeszczów	Ogrodzenie kościoła, pocz. XX w.,	
22	Wrzeszczów	Kaplica cmentarna, 1828 r.,	
23	Wrzeszczów	Cmentarz parafialny, XIX w.	
24	Wrzos	Kościół parafialny 1420, r., 1905	
25	Wrzos	Brama kościelna, pocz. XX w.	
26	Wrzos	Kaplica cmentarna,	Na cmentarzu parafialnym
27	Wrzos	Cmentarz parafialny, XIX w.	
28	Wrzos	Młyn wodno-elektryczny, 1917 r.	
29	Wrzos	Dom drewniany, 1914 r.,	Wrzos 1
30	Zameczek	Dwór murowany, poł. XX w.,	
31	Zameczek	Park dworski, poł. XIX w.	

ZAŁĄCZNIK NR 2**STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE ZLOKALIZOWANE W OBRĘBIE GMINY PRZYTYK**

L.p.	Miejscowość	Numer stanowiska w obrębie miejscowości i	Obszar AZP i numer stanowiska archeologicznego w obrębie obszaru	Funkcja	Chronologia
1.	Borki	1	AZP 72-66/8	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres neolitu Kultura przeworska okres rzymski okres nowożytny (XVII-XVIIIw.)
2.	Borki	2	AZP 72-66/9	osada osada wiejska	Kultura przeworska późny okres lateński wczesny okres lateński okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
3.	Borki	3	AZP 72-696/10	obozowisko osada jednodworcza	epoka brązu okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
4.	Borki	4	AZP 66-69/2	śląd osadnictwa osada jednodworcza	Kultura łużycka (Halsztadt C-D) Kultura Polska Okres nowożytny (XVI-XVII w.)
5.	Borki	5	AZP 72-66/12	znalezisko luźne osada	Kultura pucharów lejkowatych okres neolitu Kultura trzciniecka II okres epoki brązu

6.	Borki	6	AZP 72-66/13	ślad osadnictwa	okres starożytny
7.	Borki	7	AZP 72-66/16	ślad osadnictwa	Kultura grobów kloszowych Halsztad D
8.	Borki	8	AZP 72-66/17	znalezisko luźne	okres starożytny
9.	Borki	9	AZP 72-66/18	znalezisko luźne	epoka kamienia
10.	Borowiec	1	AZP 73-66/6	ślad osadnictwa osada osada jednodworcza	wczesna epoka brązu Kultura łużycka, Kultura grobów podkoszowych wczesny okres lateński okres nowożytny (XVI-XVII w.)
11.	Borowiec	2	AZP 68-69/9	ślad osadnictwa	Okres starożytny
12.	Czarna Niwa	1	AZP 73-65/59	ślad osadnictwa	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
13.	Dębowica	1	AZP 73-65/60	ślad osadnictwa	okres mezolitu okres neolitu
14.	Domaniów	3	AZP 73-65/27	obozowisko	okres pradziejowy
15.	Domaniów	4	AZP 73-65/29	osada	Kultura łużycka Halsztadt
16.	Domaniów	6	AZP 73-65/33	osada wiejska	Kultura Polska (XIII-XV w.)
17.	Domaniów	7	AZP 73-65/35	osada wiejska	Kultura Polska (XIV-XVII w.)

18.	Domaniów	8	AZP 73-65/36	osada wiejska	Kultura Polska (XIV-XVI w.)
19.	Domaniów	9	AZP 73-65/37	osada wiejska	Kultura Polska (XIV-XVII w.)
20.	Domaniów	10	AZP 73-65/31	osad	okres pradziejowy
21.	Domaniów	11	AZP 73-65/32	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVIII w.)
22.	Domaniów	13	AZP 73-64/32	śląd osadnictwa	epoka brązu
23.	Domaniów	14	AZP 73-65/42	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia Kultura grobów kloszowych Halsztadt/ Wczesny okres rzymski
24.	Domaniów	15	AZP 73-65/40	śląd osadnictwa	Kultura Polska (XVI-XVIII w.)
25.	Domaniów	16	AZP 73-65/41	osada	Kultura łużycka, epoka brązu
26.	Domaniów	18	AZP 73-65/26	osada	Kultura grobów kloszowych Halsztadt/Wczesny okres lateński
27	Domaniów	19	AZP 73-65/30	obozowisko	okres pradziejowy

28.	Domaniów- Jatki	1	AZP 73-65/39	obozowisko osada wiejska	Kultura grobów kloszowych Halsztadt/ Wczesny okres lateński Kultura Polska (XIV-XVIw.)
29.	Domaniów – Jatki	17	AZP 73-65/38	osada wiejska	Kultura Polska (XIII -XVIw.)
30.	Glinice	1	AZP 72-65/16	śląd osadnictwa osada wiejska	okres starożytny Kultura Polska (XV –XVII w.)
31.	Goszczewice	1	AZP 73-64/5	grodzisko stożkowate dwór na kopcu	Kultura Polska (XIV –XV w.) Kultura Polska (XVI –XVII w.)
32.	Goszczewice	2	AZP 73-64/2	śląd osadnictwa osada wiejska	Kultura przeworska okres rzymski Kultura Polska (XIII –XVI w.)
33.	Goszczewice	3	AZP 66-70/24	osada	Kultura Prapolska Kultura Polska (XII-XIV w.)
34.	Goszczewice	4	AZP 73-64/3	śląd osadnictwa osada wiejska	Epineolit,wczesna epoka brązu Kultura Polska (XIV-XV w.)
35.	Goszczewice	5	AZP 73-64/4	osada przydworska	Kultura Polska (XV-XVII w.)

36.	Goszczewice	6	AZP 73-64/6	obozowisko? ślad osadnictwa	Kultura grobów podkoszowych Halsztadt/ Wczesny okres lateński Kultura Polska (XIV-XVI w.)
37.	Goszczewice	7	AZP 73-64/7	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	Kultura łużycka schyłek epoki brązu Kultura Polska (XIV-XVI w.)
38.	Goszczewice	8	AZP 73-64/8	ślad osadnictwa	Kultura Polska (XV-XVI w.)
39.	Goszczewice	9	AZP 73-64/9	ślad osadnictwa osada jednodworcza	Kultura łużycka schyłek epoki brązu okres nowożytny (XVI-XVII)w
40.	Goszczewice	10	AZP 73-64/10	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
41.	Goszczewice	11	AZP 73-64/27	osada wiejska	Kultura Polska (XV-XVII w.)
42.	Jabłonna	1	AZP 73-65/61	osada osada jednodworcza	okres pradziejowy okres nowożytny (XVI-XVII w.)
43.	Kaszowska Wola	1	AZP 72-65/9	osada wiejska	Kultura Polska (XV-XVII w.)
44.	Kaszowska Wola	2	AZP 72-65/10	ślad osadnictwa osada wiejska	epoka brązu Kultura Polska (XVI-XVII w.)

45.	Kobrówka	1	AZP 72-66/5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia Kultura pucharów lejkowatych okres neolitu Kultura przeworska okres rzymski
46.	Kobrówka	2	AZP 72-66/6	osada	Kultura przeworska, okres rzymski
47.	Kobrówka	3	AZP 72-66/7	osada osada jednodworcza	Kultura przeworska okres rzymski Kultura Polska (XVI-XVII w.)
48.	Kolonia Potkanna	1	AZP 73-64/28	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
49.	Kresy	1	AZP 73-64/25	śląd osadnictwa	Kultura grobów podkoszowych Halsztadt/ wczesny okres lateński
50.	Kresy	2	AZP 73-64/26	śląd osadnictwa	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
51.	Młódnice	4	AZP 73-65/49	obozowisko	Kultura pucharów lejkowatych okres neolitu
52.	Młódnice	5	AZP 73-65/48	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia Kultura grobów kloszowych Halsztadt/ Wczesny okres lateński
53.	Młódnice	8	AZP 73-65/45	obozowisko	Kultura przeworska, okres rzymski

54.	Młódnice- G.Czubatka	6	AZP 73-65/47	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia Kultura łużycka epoka brązu/Halsztadt
55.	Młódnice G.Czubatka	7	AZP 66-69/46	osada	Kultura łużycka epoka brązu/Halsztadt
56.	Młódniczki	1	AZP 73-65/43	obozowisko	epoka brązu
57.	Młódniczki	2	AZP 73-65/44	obozowisko	Kultura grobów kloszowych Halsztadt/ wczesny okres lateński
58.	Ostrołęka	1	AZP 73-64/33	śląd osadnictwa	okres neolitu
59.	Ostrołęka	2	AZP 73-64/34	osada jednodworcza	Kultura Polska (XIV-XVI w.)
60.	Podgajek Wschodni	1	AZP 72-65/13	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
61.	Podgajek Wschodni	2	AZP 73-65/5	obozowisko osada	epoka kamienia epoka brązu okres wczesnego średniowiecza (X-XIII w.)
62.	Podgajek Wschodni	3	AZP 73-65/6	osada jednodworcza	Kultura Polska XV-XVII w.
63.	Podgajek Wschodni	4	AZP 73-65/7	śląd osadnictwa osada osada wiejska	wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze X-XIII w. Kultura Polska (XV-XVII w.)
64.	Potkanna	1	AZP 73-64/31	„Fortalicjum”	Kultura Polska (XIV-XVII w.)

65.	Potkanna	2	AZP 73-64/30	osada osada wiejska	Kultura grobów podkoszowych Halsztadt/ wczesny okres rzymski Kultura Polska (XVI-XVII w.)
66.	Potkanna	3	AZP 73-65/23	obozowisko osada	Eneolit-wczesna epoka brązu Kultura grobów kloszowych Halsztadt/ wczesny okres lateński
67.	Potkanna	4	AZP 73-65/24	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	Kultura grobów kloszowych Kultura Polska (XVII-XVIII w.)
68.	Potkanna	5	AZP 73-64/29	obozowisko osada wiejska	Epineolit-wczesna epoka brązu Kultura Polska (XV-XVII w.)
69.	Potkanna-Feliksów	1	AZP 73-65/25	osada jednodworcza	Kultura Polska (XVII-XVIII w.)
70.	Przytyk	1	AZP 73-65/12	osada wiejska	Kultura Polska (XV-XVII w.)
71.	Przytyk-Piaski	1	AZP 73-65/1	śląd osadnictwa osada wiejska	okres neolitu Kultura Polska (XVII-XVIII w.)
72.	Przytyk-Piaski	2	AZP 73-65/2	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)

73.	Przytyk- Piaski	3	AZP 73-65/8	śląd osadnictwa osada osada wiejska	okres starożytny Kultura Polska (XIII-XIV w.) Kultura Polska (XVI-XVII w.)
74.	Przytyk- Piaski	4	AZP 73-65/9	śląd osadnictwa osada wiejska	okres starożytny Kultura Polska (XV-XVII w.)
75.	Przytyk- Piaski	5	AZP 73-65/10	śląd osadnictwa osada jednodworcza	Kultura przeworska okres późno lateński Kultura Polska (XV-XVII w.)
76.	Przytyk- Piaski	6	AZP 73-65/11	obozowisko	Kultura pucharów lejkowatych okres neolitu
77.	Przytyk- Podgajek Zachodni	1	AZP 73-65/13	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
78.	Przytyk- Podgajek Zachodni	2	AZP 73-65/14	Obozowisko osada wiejska	okres starożytny Kultura Polska (XVI-XVII w.)
79.	Słowików	1	AZP 73-65/15	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
80.	Słowików	2	AZP 73-65/16	śląd osadnictwa osada	okres neolitu Kultura przeworska Późny okres rzymski
81.	Słowików	3	AZP 73-65/17	śląd osadnictwa	Kultura łużycka Halsztad D
82.	Słowików	4	AZP 73-65/18	śląd osadnictwa	Kultura trzciniecka epoka brązu

83.	Słowików	5	AZP 73-65/19	śląd osadnictwa	okres starożytny
	Stary Młyn	1	AZP 73-65/51	cmentarzysko popielnicowe	epoka brązu (IV-V w.)
84.	Stary Młyn	3	AZP 73-65/50	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia Kultura łużycka/ Kultura grobów podkoszowych Halsztad/wczesny okres rzymski
85.	Stefanów	1	AZP 73-66/34	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
86.	Studzienice	1	AZP 72-65/11	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
87.	Studzienice	2	AZP 72-65/12	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
88.	Studzienice	3	AZP 72-65/14	osada osada wiejska	Kultura łużycka epoka brązu Kultura Polska (XVI-XVII w.)
89.	Sukowska Wola	1	AZP 72-66/19	osada	Kultura Polska (XVI-XVII w.)

90.	Suków	1	AZP 72-65/6	osada osada wiejska	Kultura przeworska okres rzymski Kultura Polska (XVI-XVII w.)
91.	Suków	2	AZP 72-65/7	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
92.	Suków- Wola Sukowska	3	AZP 72-65/8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	Kultura łużycka epoka brązu Kultura Polska (XVI-XVII w.)
93.	Wola Wrzeszczowska	1	AZP 72-64/24	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada jednodworcza	wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) późne średniowiecze (XV w.) okres nowożytny
94.	Wrzeszczów	1	AZP 72-65/17	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
95.	Wrzeszczów	2	AZP 72-65/18	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
96.	Wrzeszczów	3	AZP 72-65/19	osada	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
97.	Wrzeszczów	4	AZP 72-64/10	śląd osadnictwa	późne średniowiecze (XIV w.)
98.	Wrzeszczów	5	AZP 72-64/14	śląd osadnictwa osada jednodworcza	wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) okres nowożytny (XVI-XVIII w.)

99.	Wrzeszczów	6	AZP 72-64/15	osada jednodworcza	okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
100.	Wrzeszczów	7	AZP 72-64/18	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesne średniowiecze (XIII w.) późne średniowiecze (XV w.) okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
101.	Wrzos	1	AZP 73-65/20	śląd osadnictwa osada wiejska	Kultura łużycka epoka brązu Kultura Polska (XVI-XVII w.)
102.	Wrzos	2	AZP 73-65/21	obozowisko	okres starożytny
103.	Wrzos	3	AZP 73-65/22	osada śląd osadnictwa	Kultura grobów kłoszowych Kultura Polska (XVII-XVIII w.)
104.	Wrzos	4	AZP 73-64/23	osada wiejska	Kultura Polska (XVI-XVII w.)
105.	Wrzos	5	AZP 73-64/24	osada wiejska	Kultura Polska (XIII-XVII w.)
106.	Wrzos	6	AZP 72-64/3	śląd osadnictwa	okres starożytny
107.	Wygnanów	1	AZP 72-64/4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia- epoka brązu Kultura łużycka epoka brązu p. średniow. Okres nowożytny (XV-XVI w.)

108.	Wygnanów	2	AZP 72-64/5	osada osada	Kultura łużycka kultura grobów kloszowych epoka brązu /wczesna epoka żelaza okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
109.	Wygnanów	3	AZP 72-64/6	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres neolitu okres starożytny wczesne średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny (XVI w.)
110.	Wygnanów	4	AZP 72-64/7	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	epoka brązu wczesne średniowiecze okres nowożytny (XVI-XVII w.)
111.	Wygnanów	5	AZP 72-64/8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	Kultura przeworska okres rzymski okres nowożytny (XVI w.)
112.	Wygnanów	6	AZP 72-64/9	osada	wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)
113.	Wygnanów	7	AZP 72-64/11	osada	Kultura łużycka epoka brązu/wczesna epoka żelaza
114.	Wygnanów	8	72-64/12	osada śląd osadnictwa	okres neolitu okres nowożytny

115.	Wygnanów	9	72-64/13	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	Kultura amfor kulistych okres neolitu wczesne średniowiecze (X-XI w.) okres nowożytny (XVI w.)
116.	Wygnanów	10	72-64/16	osada	Kultura łużycka- późna epoka brązu wczesna epoka żelaza
117.	Wygnanów	11	72-64/17	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres starożytny wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) późne średniowiecze (XIV- XV w.) okres nowożytny (XVI- XVII w.)
118.	Wygnanów	12	72-64/19	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu późne średniowiecze okres nowożytny (XV-XVI w.)
119.	Wygnanów	13	72-64/20	osada osada	wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) późne średniowiecze okres nowożytny (XV-XVI w.)

120.	Wygnanów	14	72-64/21	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	Kultura łużycka epoka brązu/wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze (XI-XII w.) późne średniowiecze (XIV-XV w.) okres nowożytny (XVII – XVIII w.)
121.	Wygnanów	15	72-64/22	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu późne średniowiecze (XV w.) okres nowożytny (XVII – XVIII w.)
122.	Wygnanów	16	72-64/23	śląd osadnictwa	epoka kamienia
123.	Zameczek	1	72-65/1	dwór	Kultura Polska (XV-XVI w.)
124.	Zameczek	2	72-65/2	osada otwarta	Kultura Polska XIII-XIV w.)
125.	Zameczek	3	72-65/3	osada osada osada osada	Kultura pucharów lejkowatych-neolit Kultura łużycka epoka brązu Halsztadt D Kultura przeworska okres rzymski Kultura Polska XIV-XVII w.)
126.	Zameczek	4	72-65/4	osada	Kultura Polska (XIV-XV w.)
127.	Zameczek	5	72-65/5	osada	Kultura grobów kloszowych okres lateński

128.	Zameczek	6	72-66/2	osada osada jednodworcza	Kultura grobów kloszowych Halsztadt D wczesny okres lateński Kultura Polska (XVI-XVII w.)
129.	Zameczek	7	72-66/3	osada	Kultura przeworska okres rzymski
130.	Zameczek	8	72-66/4	śląd osadnictwa osada	epoka brązu Kultura przeworska okres rzymski
131.	Zameczek	9	73-65/3	śląd osadnictwa osada osada wiejska	okres neolitu epoka brązu Kultura Polska (XIV-XVI w.)
132.	Zameczek	10	73-65/4	osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VII-X w.) Kultura Polska (XVI-XVII w.)
133.	Żerdź	1	72-65/15	osada wiejska	Kultura Polska (XV-XVII w.)